

Bolig og livskvalitet

En undersøgelse af forskningsaktører i Danmark



*Bolig og livskvalitet
– En undersøgelse af forskningsaktører i Danmark*

© VIVE og forfatterne, 2024

e-ISBN: 978-87-7582-345-1

Projekt: 302650

Finansiering: Realdania

VIVE

Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

www.vive.dk

VIVEs publikationer kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.



VIVE støtter FN's verdensmål og angiver her, hvilket eller hvilke verdensmål der knytter sig til publikationen.



Forord

Boligen er det sted, hvor de fleste danskere opholder sig, når de ikke er ude eller på arbejde, og dermed et sted, der spiller en væsentlig rolle i menneskers mulighed for at opnå livskvalitet. Boligens og arkitekturens indvirkning på menneskers velbefindende og livskvalitet er afsæt for denne undersøgelse, der bidrager med viden om, hvordan forskere i Danmark arbejder med bolig og livskvalitet inden for en lang række områder.

Undersøgelsen er udarbejdet for den filantropiske forening Realdania, der har som mission at skabe livskvalitet gennem det byggede miljø og bl.a. arbejder med indsatser inden for bolig og arkitektur. Formålet med undersøgelsen har været at skabe overblik over den relevante forskning på området i Danmark.

Undersøgelsen er udarbejdet af forsker Thorben Peter Høj Simonsen, senioranalytiker Sigrid Trier Grønfeldt (projektleder) med sparring fra seniorforsker Leif Olsen samt med hjælp fra studentermedhjælp Maluhs Haulund Christensen. Rapporten er kvalitetssikret af to eksterne reviewere, som vi takker for kvalificerede input og kommentarer. Vi vil også sige tak til de medvirkende forskere for deres deltagelse i undersøgelsen.

Kræn Blume Jensen

Forsknings- og analysechef for VIVE Social



Indholdsfortegnelse

Hovedresultater	5
-----------------	---

Afrapportering	8
----------------	---

1	Indledning	9
1.1	Baggrund – hvad er livskvalitet i boligen?	9
1.2	Formål	10
1.3	Metode og data	11
1.4	Rapportens struktur	11

2	Undersøgelsens fund og analyse	12
2.1	Forskerne arbejder ikke direkte med bolig og livskvalitet	14
2.2	Tema 1: Bolig og livskvalitet er historisk formede fænomener	16
2.3	Tema 2: Bolig og livskvalitet skal forstås i kontekst	21
2.4	Tema 3: Bolig og livskvalitet vedrører (også) sociale og økonomiske forhold	29
2.5	Tema 4: Bolig og livskvalitet handler (også) om indeklima, sundhed og tilgængelighed	35

3	Konklusion og perspektivering	41
3.1	Tværfaglighed som ønske, dyd og udfordring	42
3.2	Endnu flere temaer	43
3.3	Potentialer til at komme fra konturer til et forskningsfelt inden for bolig og livskvalitet	44

Dokumentation	47
---------------	----

4	Metode og data	48
4.1	Identifikation og selektion af forskere	48

Litteratur	52
------------	----

Hovedresultater

Samfundet står over for en række komplekse udfordringer, der på forskellige måder påvirker menneskers livskvalitet i betydelig grad. Urbanisering, ændringer i demografien, social ulighed og bæredygtighed, for blot at nævne nogle få eksempler. Disse udfordringer står også centralt i spørgsmålet om livskvalitet i boligen og det byggede miljø, der er et strategisk fokus for Realdania, der derfor har bedt VIVE om at gennemføre denne undersøgelse. At arbejde strategisk med livskvalitet i det byggede miljø kræver viden om, hvordan fremtidens boligbyggeri bør udvikle sig. Men hvad er livskvalitet i relation til boligen? Hvordan undersøges, forstås og måles det? Hvem forsker i det, og hvilke temaer er det i den forbindelse relevant at have blik for?

For at skabe bedre grundlag for at besvare disse spørgsmål har denne rapport fokus på at undersøge, hvilke forskere og forskningsmiljøer i Danmark der på forskellige måder, med forskellige metoder og med afsæt i forskellige videnskabelige tilgange, beskæftiger sig med relationerne mellem livskvalitet og boligen.

Undersøgelsen viser, at der findes mange relevante forskere, som bidrager til udviklingen af viden om bolig og livskvalitet i Danmark. Undersøgelsen finder dog samtidig, at der ikke eksisterer etablerede forskningsmiljøer i Danmark, som beskæftiger sig særskilt med relationen mellem bolig og livskvalitet.

Det er to af hovedresultaterne fra denne undersøgelse, der endvidere viser, at relevante forskere er situeret på tværs af forskningsinstitutioner, på tværs af forskningsinstitutter og på tværs af fagligheder. Der er derfor ganske stor forskel på deres videnskabelige tilgange til undersøgelsen af livskvalitet og bolig, hvordan relationerne imellem dem studeres, og hvilke tematikker der i den sammenhæng findes relevante.

Ingen entydigt etablerede forskningsmiljøer, men mange relevante forskere

Helt overordnet viser undersøgelsen, at forskning i bolig og livskvalitet ikke findes i etablerede forskningsmiljøer med dette eksplicite fokus, men findes blandt forskere på tværs af forskningsinstitutioner og på tværs af forskningsfagligheder. Bolig og livskvalitet kan derfor siges at udgøre komplekse fænomener. Denne kompleksitet giver rum for, at mange forskellige fagligheders perspektiver og undersøgelsestilgange er relevante. Emnet kalder derfor også på at blive undersøgt fra tværfaglige og interdisciplinære positioner, hvilket de forskningsmæssige rammebetingelser ikke nødvendigvis understøtter.

En mosaik af aktører og konturer af et forskningsfelt

Ingen af de 18 forskere, der har bidraget til undersøgelsen, arbejder særskilt med at forske i relationerne mellem bolig og livskvalitet. Deres faglige identitet er således ikke forankret til studiet af bolig og livskvalitet, ligesom deres faglige meritter – deres publikationer – ikke er rettet særskilt mod emnet. Forskerne beskæftiger sig med temaer inden for andre forskningsfelter, som de meriterer sig inden for, og som er grundlæggende for deres faglige identitet. Når forskerne alligevel er relevante i denne sammenhæng, så er det, fordi deres forskning bidrager med viden, der omhandler relationerne mellem bolig og livskvalitet. Ved at synliggøre denne viden, så bidrager denne undersøgelse til en begyndende optegnelse af det, der kan identificeres som konturerne af et tværdisciplinært og tværinstitutionelt forskningsfelt, der på nuværende tidspunkt ikke deler noget fast forskningsmæssigt forankringspunkt.

Mangfoldige bidrag til forskningsfeltet bolig og livskvalitet

Undersøgelsen identificerer forskere, der beskæftiger sig med relevante temaer i relation til bolig og livskvalitet. Gennem analyse af 18 kvalitative interviews tegner der sig en mangfoldighed af forskellige forskningsbidrag med relevans for relationerne mellem bolig og livskvalitet. Interviewene med de 18 udvalgte forskere viser, at de arbejder på mangfoldige måder, herunder begrebsligt i deres forskning med relevans for bolig og livskvalitet.

Bud på fire analytiske tematiseringer

Rapporten identificerer fire overordnede tematiseringer af de mest centrale begreber, emner og metoder, der anvendes af de forskere, der er interviewet til undersøgelsen. Disse fire overordnede temaer, som også udgør rapportens analytiske struktur, er:

1. Bolig og livskvalitet er historisk formede fænomener
2. Bolig og livskvalitet skal forstås i kontekst
3. Bolig og livskvalitet vedrører (også) sociale og økonomiske dimensioner
4. Bolig og livskvalitet handler (også) om indeklima og sundhed.

Inden for hvert tema udfoldes de mest centrale begreber, som forskerne beskæftiger sig med, og som vi vurderer er relevante for undersøgelsens fokus på bolig og livskvalitet.

Figur 1 Begreber, emner og metoder med særlig relevans for forskning i bolig og livskvalitet



Kilde: VIVE.

Figur 1 er udarbejdet for at illustrere den tematiske og begrebslige mangfoldighed, som forskerne anvender, når de forholder sig til forskning i bolig og livskvalitet, samt for at vise rapportens bud på, hvordan de mange emner, begreber og metoder kan anskues under fire overordnede temaer. Figurens stiplede linjer viser, hvordan de forskellige emner, begreber og metoder *kan* ordnes – altså hvordan vi har beskrevet dem i kontekst af rapportens fire analytiske temaer.

Selvom nogle temaer måtte være i berøring med hinanden rent forskningsmæssigt, viser Figur 1 ikke præcis hvordan. Figuren viser heller ikke proportionaliteten i temaer; altså om der er mere eller mindre forskning i ét tema i forhold til et andet. Der kan angiveligt tilføjes flere temaer til figuren, og den skal således læses som et begyndende afdækningsarbejde i forhold til at identificere relevante temaer og begreber i relation til forskning i relationerne mellem bolig og livskvalitet.

Det er værd at kende til disse tematikker og begreber, når man søger relevant viden eller muligheder for samarbejde inden for det, der tegner konturerne af et tværvindskabeligt og tværinstitutionelt forskningsfelt om bolig og livskvalitet.

> **Afrapportering**

1 Indledning

1.1 Baggrund – hvad er livskvalitet i boligen?

Spørgsmålene om, hvad livskvalitet er, hvordan det forstås, hvordan det kan måles, hvordan det relaterer sig til boligen, og hvem der forsker i det, er komplekse og i mange henseende stadig åbne spørgsmål.

Sikkert er det dog, at menneskers livskvalitet bl.a. påvirkes af deres bolig og det byggede miljø, som boligen indgår i. Boligen spiller en helt central rolle for oplevelsen af livskvalitet, hvilket bl.a. fremgår af de årlige målinger i undersøgelsen 'Danskerne i det byggede miljø', der gennemføres af Realdania og Videncentret Bolius. Siden 2018 er det således blevet belyst, hvordan mennesker oplever deres lokale miljøer, hvordan forholdet til deres naboer er, samt hvordan boliger vedligeholdes og ombygges. Derudover kortlægges menneskers glæder og bekymringer over boligen som en måde at måle aspekter af forholdet mellem bolig og livskvalitet på.

Der eksisterer en bred, varieret og tværdisciplinær forskning, der på forskellige måder beskæftiger sig med det byggede miljøes betydning for henholdsvis sundhed, velvære og livskvalitet. VIVE har tidligere kortlagt, at forskellige grene af socialforskningen, arkitekturforskningen, psykologien og byggeforskningen bidrager med viden om, hvordan det byggede miljø former mennesker og aktiviteter. Kortlægningen viste, at der var behov for at udvikle et tværgående begrebsapparat, der bedre kan beskrive og analysere de mange forskellige aspekter, der er afgørende for relationerne mellem fysiske og sociale dimensioner i det byggede miljø (Siren et al., 2019).

I den internationale forskningslitteratur peges der ligeledes på, at livskvalitet – eller *wellbeing*, som begrebet i mange sammenhænge oversættes til – er et multidimensionelt fænomen (Hanc et al., 2019). Hanc et al. (2019) identificerer eksempelvis i deres scoping review af konceptuelle tilgange til *wellbeing* i bygninger en række forskellige definitioner, herunder hedonisk eller subjektivt velvære; eudaimonisk velvære; socialt velvære; mental sundhed; fysisk sundhed; miljøkvalitet; tilfredshed og/eller komfort; og produktivitet og kognitiv præstation.

Livskvalitet som begreb anvendes eksempelvis i høj grad inden for sundhedsforskning og psykologi med brug af validerede måleinstrumenter til at studere menneskers trivsel og velbefindende, mens det samtidig finder anvendelse som et mere abstrakt og problematiseret fænomen inden for megen kvalitativ forskning.

Samtidig er også begrebet 'bolig' en betegnelse med stor semantisk bredde. En bolig kan således eksempelvis både forstås og konceptualiseres som et rum – fysisk såvel som socialt, et hjem, en følelse eller et nærområde. Med andre ord tilskrives fænomenet 'bolig' også betydning afhængig af, hvad der findes væsentligt i den givne kontekst (Mallet, 2004).

Livskvalitet i forhold til boligen er med andre ord et komplekst anliggende, der omfatter en mangfoldighed af ønskværdige forhold, som overlapper og har forskellige skalaer (Publica, 2019).

1.2 Formål

Formålet med denne rapport er at undersøge, hvilke forskere og forskningsmiljøer i Danmark der på forskellige måder, med forskellige metoder og med afsæt i forskellige videnskabelige tilgange beskæftiger sig med relationerne mellem livskvalitet og boligen. Formålet med denne undersøgelse er således hverken at definere begreberne eller at kortlægge, hvordan de bruges i den internationale forskningslitteratur. At begreberne ikke er definerede på forhånd, har givet anledning til at invitere en række udvalgte forskere til at reflektere over, hvordan de forstår begreberne, hvad relationer mellem bolig og livskvalitet er, og hvordan de kan undersøges som fænomener i verden. Vi har med andre ord bedt forskerne forholde sig til begreberne i relation til deres forskning.

Undersøgelsen skal læses som et bidrag til arbejdet med emnet bolig og livskvalitet, der er et centralt og strategisk indsatsområde for Realdania. VIVE er interesseret i forskning inden for emnet, og det er en fælles vurdering, at der er behov for et overblik over, hvem og hvor der forskes i emnet. Denne viden kan bruges til at inddrage relevante aktører og viden i det fremadrettede arbejde med fremtidens udvikling og praksis på boligområdet. Afsættet for denne rapport er den danske kontekst, hvorfor internationale forskere og forskningsmiljøer ikke er undersøgt i denne sammenhæng.

Til dette formål er undersøgelsen designet til at kunne belyse følgende undersøgelsesspørgsmål:

1.2.1 Rapportens undersøgelsesspørgsmål

1. **Hvilke** danske aktører – forskningsmiljøer og forskere – beskæftiger sig med emnet bolig og livskvalitet?
2. **Hvilke** tematiseringer og begreber bruger aktørerne i deres forskning i relation til emnet bolig og livskvalitet?
3. **Hvilke** metodiske design og metoder bruger aktørerne i deres forskning i relation til emnet bolig og livskvalitet?

1.3 Metode og data

Undersøgelsen er induktiv og eksplorativ i forhold til at danne overblik over forskningsmiljøer, -institutioner og forskere. Undersøgelsen er også eksplorativ i forhold til at beskrive og analysere de udvalgte forskeres afgrænsninger af skala, proportionalitet, relevante begreber og forståelser af forskningsfeltet bolig og livskvalitet. Der foreligger ikke kortlægninger eller andre undersøgelser, der giver grundlag for en deduktiv og hypotetisk undersøgelse.

Det er med andre ord de udvalgte forskere og deres svar i kvalitative interviews, der beskrives og analyseres. Der er ikke grundlag for at vurdere, hvordan de 18 udvalgte forskeres svar i øvrigt er repræsenterede i forskningen og på tværs af forskningsmiljøer.

Undersøgelsen baserer sig på kvalitative interviews med 18 forskere, der på forskellig vis beskæftiger sig med bolig og livskvalitet gennem deres arbejde. Desuden er der som grundlag for overblik over relevante forskningsområder og -aktører foretaget et omfattende desk-research arbejde, hvor alle potentielt relevante aktører er listet i en oversigt, som dog ikke er vedlagt rapporten, idet denne udgør et forstadium til den kvalitative dataindsamling og analyse af interviews.

1.4 Rapportens struktur

Rapporten er opbygget af et hovedresultatafsnit samt 4 kapitler med følgende indhold:

Kapitel 1 består af indledning, en beskrivelse af baggrunden for undersøgelse, metodisk grundlag samt rapportens undersøgelsesspørgsmål.

Kapitel 2 udgør undersøgelsens fund og analyse og består af først en beskrivelse af, hvordan vi har tilgået og besvaret undersøgelsesspørgsmål 1 og dernæst en gennemgang af de temaer og tilgange, der beskriver de relevante forskningsområder og metoder, dvs. besvarelse af undersøgelsesspørgsmål 2 og 3.

Kapitel 3 konkluderer på rapportens hovedfund og perspektiverer undersøgelsens analytiske pointer med henblik på potentialer i henhold til fremtidigt arbejde inden for temaerne.

Kapitel 4 præsenterer undersøgelsens metode og data, herunder lægges der særligt vægt på detaljer vedrørende udvælgelse af informanter til undersøgelsen.

2 Undersøgelsens fund og analyse

Dette kapitel udgør rapportens analyse og fund. Kapitlet indledes med en indføring i de fire temaer, som analysen bygger på, samt en kort introduktion til den kvalitative data, der er grundlag for undersøgelsen. En nærmere beskrivelse af undersøgelses metode og data kan læses i kapitel 4.

I kapitlet beskriver vi, hvilke temaer, begreber og metoder, forskerne bruger og er optagede af, når de bliver bedt om at forholde sig til, hvordan deres forskning er relevant i forhold til relationerne mellem bolig og livskvalitet. Vi har organiseret bidragene i fire forskellige temaer. Inden for hvert tema har vi udvalgt de mest centrale begreber, som forskerne beskæftiger sig med, og som vi vurderer er relevante for undersøgelsens fokus på bolig og livskvalitet. Vi har identificeret følgende fire overordnede temaer:

1. Bolig og livskvalitet er historisk formede fænomener
2. Bolig og livskvalitet skal forstås i kontekst
3. Bolig og livskvalitet vedrører (også) sociale og økonomiske dimensioner
4. Bolig og livskvalitet handler (også) om indeklima og sundhed.

Vi vil gerne understrege, at temaerne ikke står i noget hierarkisk forhold til hinanden, og at rækkefølgen ikke angiver noget om deres væsentlighed og proportionalitet.

Disse fire tematikker, der præsenteres nærmere i afsnit 2.2-2.5 i dette kapitel, er optegnelser af relevante emner, begreber og metoder, som forskerne beskæftiger sig med i forhold til bolig og livskvalitet. Interviewene blev således også en anledning til at invitere forskerne til at besvare og reflektere over undersøgelsesspørgsmålene med fokus på deres egen forskning. Spørgsmålene har således formet dialogerne i de eksplorative interviews, som udgør det primære datagrundlag for undersøgelsen. I interviewene problematiserede flere af forskerne antagelsen om, at der rent faktisk findes aktører, der specifikt beskæftiger sig med bolig og livskvalitet. Det betyder dog ingenlunde, at emnet bolig og livskvalitet er irrelevant, eller at forskerne ikke er optagede af emnet, men alene, at der ikke findes konstituerede forskningsmiljøer om emnet.

Identifikationen af, *hvilke* forskere der beskæftiger sig med bolig og livskvalitet i Danmark, blev i løbet af undersøgelsesprocessen hurtigt til et spørgsmål om,

hvorvidt der findes forskere, der beskæftiger sig med bolig og livskvalitet i Danmark. En af de centrale årsager til denne forskydning var, at forskerne ikke umiddelbart beskæftiger sig med begrebet *livskvalitet*. Den erkendelse har været afgørende for måden, vi har arbejdet med at besvare undersøgelsesspørgsmålene.

Grundlaget for analyserne består af kvalitative interviews med 18 forskere. Vi har valgt at liste forskerne herunder, sådan at læseren er informeret om, hvilke forskere, og dermed hvilke fagligheder og institutionelle tilknytninger, der danner grundlag for de deskriptive analyser. Forskerne er i oversigten grupperet efter institutionel tilknytning. I kapitel 4 beskrives processen omkring identifikationen og selektionen af, hvilke forskere der blev inviteret til at deltage i interview, og vi synliggør her det opsporingsarbejde, der har været i forbindelse med at identificere og selekttere, hvilke forskere der var relevante at invitere til at deltage i interview i forbindelse med undersøgelsen.

Tabel 2.1 **Oversigt over interviewede forskere**

	Navn	Organisation	Institut	Faglighed
1	Marie Stender	AAU	Institut for Byggeri, By og Miljø	Antropolog
2	Mette Mechlenborg	AAU	Institut for Byggeri, By og Miljø	Cand.mag. i Moderne Kultur
3	Sidse Grangaard	AAU	Institut for Byggeri, By og Miljø	Arkitekt
4	Lars Brorson Fich	AAU	Institut for Arkitektur og Medieteknologi	Arkitekt
5	Anna Piil Damm	AU	Institut for Økonomi	Økonom
6	Steffen Petersen	AU	Institut for Byggeri og Bygningsdesign	Ingeniør
7	Mette Boisen Lyhne	Arkitektskolen	Arkitektskolen	Arkitekt
8	Rune K. Andersen	DTU	Institut for Miljø og Ressourceteknologi	Ingeniør
9	Henriette Steiner	KU	Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning	Cand.mag. i Moderne Kultur
10	Kirsten Marie Raahauge	Det Kongelige Akademi	Institut for Bygningskunst og Design	Antropolog
11	Louise Dedenroth Høj	Det Kongelige Akademi	Institut for Bygningskunst, By og Landskab	Arkitekt
12	Michael A. Andersen	Det Kongelige Akademi	Institut for Bygningskunst, By og Landskab	Arkitekt
13	Martin Søberg	Det Kongelige Akademi	Institut for Bygningskunst og Kultur	Kunsthistoriker
14	Mark Vacher	KU	Saxo Instituttet	Antropolog
15	Mette Birkedal Bruun	KU	Det Teologiske Fakultet	Historiker
16	Anne H. Winther	NIRAS	Tidligere forsker på AAU	Sociolog
17	Anette Stenslund	RUC	Institut for Mennesker og Teknologi	Sociolog
18	Kirsten Kaya Roessler	SDU	Institut for Psykologi	Psykolog

2.1 Forskerne arbejder ikke direkte med bolig og livskvalitet

Forskerne giver mange forskellige bud, når de besvarer spørgsmålet om, hvordan de forstår og arbejder med relevante begreber i forhold til at undersøge relationerne mellem bolig og livskvalitet. Dette bekræfter, at der i forskningslitteraturen peges på, at der findes en lang række forskellige tilgange til undersøgelsen af bolig og livskvalitet. I et scoping review fra 2019 (Hanc et al., 2019) beskrives det fx, hvordan der er en *"heterogenitet i konceptuelle tilgange"*. Denne heterogenitet bliver ligeledes synlig her, hvor beskrivelsen af de forskellige relevante tematikker, begreber og metoder viser bredden i den forskning, der finder sted med relevans for bolig og livskvalitet i Danmark.

Ingen af de 18 forskere, som vi har interviewet, arbejder særskilt med livskvalitetsbegrebet i relation til bolig, og de kan heller ikke pege på andre forskere, som gør. En konsekvens af, at det ikke var åbenlyst, hvilke forskere der beskæftiger sig med bolig og livskvalitet i Danmark, blev, at en væsentlig del af undersøgelsens fokus kom til at handle om at identificere forskere, der beskæftiger sig med relaterede områder med relevans for det at studere relationerne mellem bolig og livskvalitet. Forskerne arbejder således med emnet i relation til andre emner, som har deres primære fokus og udgør deres faglige identitet.

Vi har derfor bedt forskerne identificere, hvilke begreber de bruger i deres forskning i relationerne mellem bolig og livskvalitet. Vi har derudover bedt forskerne reflektere over, hvilke andre begreber der kunne være relevante, hvis man interesserer sig for relationerne mellem bolig og livskvalitet. Forskernes svar har givet os grundlag for at indkredse den måde, som forskerne forholder sig til begrebet livskvalitet i relation til boligen.

Selvom livskvalitet på mange måder er blevet et centralt begreb i forhold til det byggede miljø (Publica, 2019), så findes der ikke én accepteret eller operativ definition af begrebet. Livskvalitet er, som sociolog hos NIRAS, Anne Hedegaard Winther, der er tidligere forsker ved Aalborg Universitet, siger, *"et godt bud"*, men det kan også være, som hun fortsætter, *"ret fluffy"*. Hun beskriver en grundlæggende fornemmelse, som undersøgelsen her synes at bekræfte:

Jeg tror måske, det er derfor, der er så mange begreber i spil, fordi det er ikke en fasttømret forskningstradition, og det er også ret svært at få greb om, hvad det egentlig er, man undersøger [når man undersøger bolig og livskvalitet].

Ingen af de forskere, der er blevet interviewet som led i vores undersøgelse, anvender således begrebet livskvalitet direkte i deres forskningsarbejde. Vi har dog bedt alle forskerne om at forholde sig til begrebet i relation til bolig, noget, som alle er gået med på. Eksempelvis bemærkes det, at opdraget, som Kirsten Marie Raahauge, lektor ved Institut for Bygningskunst og design på Det Kongelige Akademi, fint artikulerer det, bliver, *"at finde aspekter, der angår sider af dette [relationerne mellem bolig og livskvalitet], som vi så definerer for dem [Realdania]"*. Fordi forskerne ikke direkte bruger livskvalitetsbegrebet i deres forskning, har vi inviteret dem til at reflektere over, om og i givet fald hvordan, deres forskning er relevant i forhold til forskning i relationerne mellem bolig og livskvalitet.

Hvor nogle finder begrebet *"virkelig vanskeligt at arbejde med i en videnskabelig sammenhæng. Fordi det er et meget normativt begreb"*, som Kirsten Marie Raahauge siger, så finder andre, som lektor ved Institut for Arkitektur og Medieteknologi på Aalborg Universitet, Lars Brorson Fich, at *"livskvalitet gennem det byggede miljø burde stå bøjlet i neon ved indgangen til hver en tegnestue"*. For flere udgør spørgsmålet om, hvad relationerne mellem bolig og livskvalitet er, et metodologisk spørgsmål. Altså, hvordan finder man ud af, hvad der er livskvalitet i relation til boligen?

De forskere, der er kvalitativt orienterede, peger på, at det er noget, man finder ud af ved at tale med de mennesker, der skal bebo de boliger, der skal bygges. Som Mark Vacher, lektor ved Saxo Institutet på Københavns Universitet, siger: *"Jeg tror ikke, jeg ved, hvad livskvalitet er. Jeg kan undersøge, hvad folk egentlig mener, når de siger, noget er vigtigt"*. Begrebet problematiseres også af flere, og Michael Asgaard Andersen, lektor ved Det Kongelige Akademi, spørger eksempelvis: *"livskvalitet for hvem og på bekostning af hvem?"*, mens Sidse Grangaard, seniorforsker på Institut for Byggeri, By og Miljø på Aalborg Universitet, gør opmærksom på, at den kontekst, en bolig er placeret i, også er vigtig: *"jeg tror, man er nødt til at tænke på mange niveauer [i forhold til bolig og livskvalitet]. Både inde i boligen, uden for boligen og ude i byen"*.

Med dette afsæt vil vi i det følgende beskrive de forskellige måder, forskerne har forsket i relationerne mellem bolig og livskvalitet.

2.2 Tema 1: Bolig og livskvalitet er historisk formede fænomener



Livskvalitet er en historisk størrelse, der er indfældet i en bestemt kontekst.

Mette Birkedal Bruun
Professor ved Det Teologiske Fakultet
på Københavns Universitet

Forskerne, som vi har interviewet, og som beskriver relevante aspekter i forhold til dette tema, tager alle afsæt i, at bolig og livskvalitet er fænomener, der er formet af historien. Forskerne arbejder derfor med bolig og livskvalitet som fænomener, der forandrer sig over tid; som noget, der påvirkes af samfundets udvikling. Mette Birkedal Bruun, professor ved Det Teologiske Fakultet på Københavns Universitet, formulerer det på den måde, at *”livskvalitet er en historisk størrelse, der er indfældet i en bestemt kontekst”*. Historien, fortsætter hun, giver således *”et fugleperspektiv [...] der kan vise os, hvordan forskellige ting spiller sammen”*. Det at have historisk viden, det kan, som også Henriette Steiner, lektor på Institut på Geovidenskab og Naturforvaltning på Københavns Universitet, forklarer *”være en måde, vi kan hjælpe os til at se vores egen samtid på”*.

Forskerne bruger forskellige begreber til at undersøge relationerne mellem bolig og livskvalitet i et historisk perspektiv. Forskerne arbejder desuden med forskellige videnskabelige metoder og begreber, men flere har det tilfælles, at de er optagede af, hvordan bolig og de idealer, der måtte knytte sig hertil, fx livskvalitet, er foranderlige. De anvender begreber som boligidealer, værdisystemer, samfundskontrakt, normativitet, og velfærd til at beskrive og forstå, hvordan bolig og boligens betydning ændrer sig over tid. Forandringerne vedrører således alt fra familie-konstellationer og køn til økonomi og statens rolle. Bolig og livskvalitet er således forankret i et komplekst netværk af sociale, kulturelle, samfundsmæssige og historiske udviklingsprocesser, hvori værdier ændrer sig, samfundskontrakter revideres, og normer udvikles. Forskningen skal være i stand til at gribe denne foranderlighed, understreger Mette Birkedal Bruun.

Tema 1: Centrale begreber

Sted; Boligidealer; Velfærd;
Normativitet; Værdisystemer;
Samfundskontrakt

2.2.1 Fra bolig til sted

Hvis man vil ændre et samfund, må man kigge på dets steder. Stederne er både det, som værdierne sidder fast i, men også det, der er regulerende i forhold til en adfærd. (Mette Mechlenborg, seniorforsker, AAU)

Når forskerne gerne vil forstå relationerne mellem livskvalitet og bolig og de forandringsprocesser, der former dem, peger de på, at stedsbegrebet bl.a. kan benyttes. *"Meget af det handler om, hvordan man forstår steder"*, forklarer Mette Mechlenborg, seniorforsker ved Institut for Byggeri, By og Miljø på Aalborg Universitet. Hun begrundet det med, at stedsbegrebet relaterer sig til forandringsprocesserne: *"når der sker ryk i samfundet, enten hvis nogen føler, at deres sted er blevet nedprioriteret, dvs. det har lav social kvalitet eller livskvalitet, så vil oprøret mod magten ske via stederne"*. Ghettoerne er et åbenlyst sted, hvor denne dynamik kan identificeres og indgå i forskningen, forklarer Mechlenborg. Stedsbegrebet bliver således en analytisk indgang til at undersøge relationerne mellem bolig og livskvalitet.

Mechlenborg bruger bl.a. kultursociologiske begreber til at inddrage sted og historiske perspektiver på stedets betydning. Hun arbejder især med den franske tænker Henri Lefebvre's trialektik (Lefebvre, 1991) og opererer således analytisk med henholdsvis en fysisk, en social og en immateriel dimension i forhold til at forstå, hvordan steder skabes. Spørgsmålet om, hvad den gode bolig er, eller hvad livskvalitet er, skal således findes i spændingen mellem dimensionerne i denne trialektik. Dette teoretiske perspektiv kan være et redskab til at analysere, hvordan og hvorfor forandringer sker og finder sted. Det fysiske drejer sig om det målbare og det konkrete – det vil her sige arkitekturen og økonomien. Det sociale drejer sig om hverdagslivet. Og det immaterielle vedrører det historiske, hvor normer og regler om boligen skal findes.

Stedsbegrebet giver blik for, hvor boligen er placeret og forankret til et specifikt sted, der former boligens betydning, forklarer Marie Stender, seniorforsker ved Aalborg Universitet. Ved at studere stedstilknytninger får forskerne mulighed for at få et væsentligt indblik i boligens potentielle rolle og betydning i forhold til udviklinger i bl.a. boligidealer.

2.2.2 Boligidealer

En bolig består af fysiske rammer og er placeret et konkret sted. Men for at forstå, hvordan livskvalitet er forbundet med, eller bygget ind i, boligen, er der flere af forskerne, der ser boligen som et fænomen, et symbol eller en form for tekst, man kan aflæse. De spørger fx til, hvad det er for nogle idéer om det gode liv, der kommer til udtryk gennem den fysiske bolig. Boligidealer kan også identificeres i studier af

andre medier, og forskerne studerer derfor boligmagasiner, kogebøger og ugeblade med det formål at undersøge, hvilke forestillinger om det gode liv der er i tilknytning til boligen – hvilke kontrakter *“har vi kørende i vores kultur?”*, er et vigtigt spørgsmål at finde svar på, siger Mette Birkedal Bruun.

Det drejer sig om at studere *“alt der på en eller anden måde formidler viden, hvor boligen og boligens nye former bliver synliggjort”*, siger Martin Søberg, lektor ved Institut for Bygningskunst og kultur på Det Kongelige Akademi. I et nyt forskningsprojekt om boligidealene i Danmark har Søberg i samarbejde med andre forskere fokus på perioden 1930-1960, og her handler det netop om *“at prøve at finde svar på spørgsmålet: Hvordan opstår de drømme, vi senere ser udmønte sig?”*. At studere boligidealer fjerner således potentielt det analytiske fokus væk fra konkrete steder – men ikke nødvendigvis – for i stedet at identificere tidstypiske tendenser, der former såvel boligens arkitektur, som menneskets forståelse af samme.

Perioden efter anden verdenskrig, hvor velfærdsstaten vokser frem, er særligt betydningsfuld for dannelsen af boligidealer i Danmark, hvilket flere af de forskere, vi har interviewet, fremhæver.

2.2.3 Velfærdsstaten og den gode bolig

Med velfærdsstatens fremvækst følger fremvæksten af specifikke boligidealer, herunder idealerne om *privat ejendom, kernefamilie og rodfæstelse*, forklarer Mette Mechlenborg. Det at eje en bolig, at etablere en familie og at blive boende i den samme bolig hele livet, skaber et helt særligt, og ifølge Mechlenborg, dominerende ideal om den gode bolig. Velfærdsstaten spiller således en meget aktiv rolle i forhold til at forme, ikke bare forestillingerne om den gode bolig, men også mulighederne for at realisere specifikke boligforhold. Mechlenborg peger endvidere på, at der blev taget *“nogle politiske beslutninger omkring, hvordan det gode hverdagsliv skal se ud”* i forhold til boligen. Vedtagelsen af Statsloven er et udtryk for en politisk interesse i at sikre nogle gode rammer for hverdagslivet. Med skabelsen af forestillingen om den ideelle bolig følger også etableringen af en særlig *samfundskontrakt* med velfærdssamfundet. Parcelhuset blev med velfærdsstaten manifestationen på det gode liv, som Mette Mechlenborg beskriver:

Livskvalitet er noget, vi tager med os historisk. Altså, vores forestillinger om, hvad det gode liv er, det er noget, vi bærer gennem generationer. De er både knyttet til vores konkrete praksisser, men de er også knyttet til vores forestilling om, hvad det gode liv er. Og parcelhuset er velfærdssamfundets ypperligste symbol på det gode liv.

Med realiseringen af dette boligideal følger, som Mechlenborg uddyber, en lang række ikke-intenderede fænomener som pendlerkultur, forbrug af biler og ændrede balancer mellem arbejdsliv og fritidsliv. Der er derfor, som Michael Asgaard Andersen kritisk reflekterer, *"ikke behov for flere parcelhuse. Det er ikke måden at bruge ressourcer på: De deler ikke vægge med andre, de er svære at varme op, de har en specifik størrelse, som typisk ikke passer til de familier, der bor i dem. Det er [desuden] ikke en boform, der understøtter sociale relationer"*. Der er, som Martin Søberg også peger på, *"ikke overensstemmelse mellem det brede boligideal og de livsformer vi har"*, hvilket især bliver tydeligt, når boligbehovene over tid ændres. Selvom parcelhusene blev bygget til familierne, så er de i dag beboet af ældre, som, bl.a. på grund af idealet om at blive i sin egen bolig, ikke er flyttet til boliger, der spejler deres behov: *"i dag er parcelhuse beboet af ældre"*, som Mechlenborg siger, inden hun senere forklarer, at *"det er uhensigtsmæssigt, at vi bor så lang tid i vores boliger, når de nu ikke lever op til vores boligbehov"*. Her peger forskerne således på, hvordan der kan være uoverensstemmelser mellem boligidealer, boligbehov og andre samfundsmæssige udviklinger – noget, der alt andet lige påvirker såvel oplevelsen som forståelserne af bolig og livskvalitet.

Boligen bliver et sted, hvor staten ønsker at sikre velfærd for mennesker. Der er, som Henriette Steiner forklarer;

Denne her universalistiske forestilling i Skandinavien om, at den enkelte borger har direkte kontakt med staten og er gjort fri af familien og civilsamfundet og alle de her moralistiske institutioner omkring dem [...] Og det kan man også se på den måde, som samfundet bliver indrettet på. Det her skred i velfærdsbegrebet, fra at vi har at gøre med monetære forhold til at handle om at skabe det gode liv for alle borgere hele livet igennem, uanset hvor de kommer fra, eller hvilken baggrund de må have.

Steiner påpeger, at velfærdsbegrebet, *"som er et begreb, der lyder meget som livskvalitet"*, er et begreb, der i starten af det tyvende århundrede var nært knyttet til et spørgsmål om værdi. Dette handlede om at sikre borgere muligheden for at klare sig selv ved at sikre, at de som minimum kunne komme på det, der på engelsk kaldes *welfare*. I løbet af 40'erne og 50'erne, fortsætter Steiner, *"så sker der et skred"*, og *"boligen bliver et sted, hvor man skal sikre velfærd for mennesker"*. Lys, luft og rindende vand skal sikres i forbindelse med etableringen af sunde boliger, som *"selvfølgelig også er noget med livskvalitet"*, forklarer Martin Søberg, inden han uddyber, at der samtidigt kom fokus på *kvalitet* i forbindelse med boligens udformning, sådan at stuer og altaner pludselig blev vestvendte.

Dette har Søberg beskrevet i forbindelse med sine undersøgelser af arkitekten Kay Fisker, der især *"er aktiv i den periode, hvor velfærdsstaten er under opbygning"*. Fisker satte også fokus på betydningen af *privatrum* og det at balancere *hensynet til*

individet i forhold til hensynet til det fælles, som Søberg forklarer og uddyber, hvordan der med disse idéer bl.a. fulgte et fokus på at skabe børneværelser – *“Børn er sindssygt centrale i forhold til hele velfærdsprojektet”*, påpeger Søberg.

Et fokus på boligens rumlige organisering og udformning er dog ikke det eneste, Kay Fisker sætter fokus på. Arealerne omkring selve boligen bliver også væsentlige og dermed artikuleret som særlige kvaliteter ved boligen og særligt boligens *placering*. Rekreative områder, grønne åndehuller og gårdmiljøer spiller således også en rolle for, hvordan boligens kvaliteter beskrives og forstås.

Henriette Steiner beskriver med afsæt i et kønsperspektiv desuden, hvordan den rumlige organisering af boligen ændrede sig, i takt med at det blev muligt at modtage statsstøtte i forbindelse med oprettelsen af liberale erhverv. Ved at kigge på 50'ernes parcelhuse, herunder særligt de en-familie huse, som arkitektpar fik lov til at låne penge af staten til at etablere, fordi de ville etablere erhverv i boligen, identificerer Steiner, hvordan fortællingen om boligen ændrer sig. Med afsæt i arkitektparret Karen og Ebbe Clemmensen, der i 1953 byggede en kombineret bolig og tegnestue, fortæller Steiner også historien om, hvordan familieformerne, og især kvindens rolle i *hjemmet*, ændrer sig. Således blev boligen et sted, hvor man både boede og arbejdede. Clemmensens-parret bliver her en case på en særlig tid, en slags *tidsvidner*, der for Steiner bliver en måde at tilgå undersøgelsen af nogle særlige relationer mellem bolig og livskvalitet. Det er en metode, som Steiner bruger. Ligesom også Søren Kierkegaard var et *tidsvidne*, så bruger Steiner også sig selv til at undersøge sin samtid. Noget, hun eksempelvis har gjort i forbindelse med hjemmets ændrede betydning under corona.

Metodisk bruger disse forskere både sig selv, dokumenter og andre medier, interview, kritiske analyser og begreber til at undersøge den historiske udvikling i forhold til boligen, der både består af nogle fysiske rammer, men som også er placeret et konkret sted og er et symbol på en særlig livsform, som påvirker den måde, livskvalitet kan forstås i et historisk perspektiv.

2.2.4 Nye værdisystemer: fra det gode hjem til spekulationsobjekt

Hvis man kigger på velfærd i forhold til boligen, så sker der forandringer i den måde, boligen forstås på, og den rolle, den skal spille: *“Det går fra det monetære til det gode liv. Hvis vi særligt kigger på velfærd i forhold til bolig inden for de sidste årtier, så bevæger det sig tilbage mod det monetære”*, som Steiner forklarer. I midten af 90'erne sker der ifølge Steiner desuden *“en forandring i vores mindset i Danmark, hvor man pludselig kan tjene penge på sin bolig”*. Velfærdsstaten skabte en særlig samfundskontrakt med borgerne, som også forankredes i boligen, hvor gode boliger skulle give gode borgere. Da borgerne pludselig kunne tjene penge på boligen,

så "kommer spekulationspraksis ind i hjemmet", hvilket Steiner beskriver som "et ontologisk skred":

Fra at de her vægge, der omgiver hjemmet, har kunnet skabe hjem, privatliv, rammer for ubehagelige ting, men også et sted, der har skabt tryghed, så bliver væggene lige pludselig i sig selv et investeringsobjekt og et sted, hvor man akkumulerer værdi.

Dette skred er relativt nyt og skaber også et skred i forståelsen af, hvilken rolle en bolig har, samt hvad den skal kunne, hvilket ifølge Steiner "skaber ulighed, som vi ikke ved, hvad kommer til at betyde i fremtiden". Identifikationen af dette skred markerer således en særlig transformation i relationerne mellem bolig og livskvalitet, noget der, som Steiner påpeger, vil skabe ulighed, men som også med al sandsynlighed vil forme fremtidens boligidealer og mulighedsbetingelserne for forskellige ejerformer.

2.3 Tema 2: Bolig og livskvalitet skal forstås i kontekst

Bolig og livskvalitet er situerede fænomener, der må forstås i relation til de aktiviteter, handlinger og interaktioner, der finder sted i konkrete kontekster. Det er et af hovedbudskaberne fra et antal af de forskere, som vi har interviewet.



Jeg er optaget af situationsbegrebet. Situering er min måde at adressere boligens atmosfære på. Det er en analytisk og metodisk tilgang, der ikke er stedsforankret, men netop situeret. Situationen betinger, hvad der er relevant at studere fx i vores kontekst lige her og nu. Boligens mure er ikke nødvendigvis med til at afgrænse, hvad jeg har blik for. Situationen sætter relevanskriteriet for, hvad der er nyttigt at beskæftige sig med.

Anette Stenslund
Adjunkt, RUC

I forhold til dette tema er det især forskere med et kvalitativt forskningsperspektiv, der dominerer. Der er fokus på, at etnografiske metoder især benyttes til at studere relationerne mellem sociale relationer, kulturelle strømninger og rumlige

organiseringer med henblik på at forstå, hvordan relationerne mellem bolig og livskvalitet konstitueres.

Hvor nogle af forskerne arbejder meget empirisk med at studere relationerne mellem bolig og livskvalitet, fokuserer andre på at arbejde teoretisk hermed, bl.a. ved at trække på henholdsvis human- og samfundsvidenskabelige teoritraditioner. Fælles for forskerne, der særligt har formuleret sig om dette tema, er dog, at forestillingerne om, hvad den gode bolig er, eller hvad relationerne mellem bolig og livskvalitet er, ikke kan defineres på forhånd. Relationerne konstitueres i praksis, og forståelserne af livskvalitet i relation til boligen findes således ved at lade de mennesker, der studeres, italesætte og begrebsliggøre, hvad der *for dem* er livskvalitet i relation til boligen. Her udskydes normative forståelser af livskvalitet i relation til boligen.

Hvad livskvalitet er i relation til boligen, er således et åbent spørgsmål, hvor der er mange ting, der potentielt spiller ind. Kirsten Kaya Roessler fremhæver bl.a. *"det relationelle, kontekst og mødesteder, ensomhed, helbredet [og] adgang til sundhedsfaciliteter"*, inden hun opsummerer, at *"livskvalitet er noget, som afhænger af individuelle livsvilkår"*, hvorfor det grundlæggende handler om *"hvordan vi får livets kontekst integreret i livskvalitetsbegrebet"*.

Hvor der analytisk fokuseres på aktiviteter, på processer, på skabelsen af relationer og forskellige forbindelser, så fokuseres der metodisk på enten at tale med mennesker eller på at studere, hvad mennesker *gør*. Interview, observation og etnografiske metoder er således centrale i undersøgelser af det kontekstuelle. Hvad der særligt fokuseres på, er betinget af såvel forskningsspørgsmål, teoretiske perspektiver og empirien.

Tema 2: Centrale begreber

Hjem; Behov; Handlinger; Rum; Tid; Kvalitet; Æstetik

2.3.1 Fra bolig til hjem

Jeg arbejder ikke med bolig, jeg arbejder med hjem. (Kirsten Marie Raahauge, lektor, Det Kongelige Akademi)

Forskerne, der ligger særlig vægt på at inddrage dette tema, peger på, at det er det, der gør bolig til bolig, der er relevant at studere. Derfor er der flere, der bruger begrebet *hjem* i stedet for bolig. Begrebet *hjem* giver således anledning til at åbne spørgsmålet om, hvad relationerne mellem bolig og livskvalitet er. Det er et *"mega spændende begreb"*, som Anne Hedegaard Winther siger, inden hun fortsætter med at fortælle, at det drejer sig om *"virkelig mange lag"*, og at disse lag både handler

om boligens fysiske udformning, men også om, at man skal kunne opholde sig i den og sætte sit præg på den:

Det er vildt svært [...] Hvis det er en bolig, så skal den kunne danne rammen om, at du skal kunne sove der, spise der, have dine ting der, være social der. Der ligger meget identitet i en bolig. At man føler, man kan slå rødder i en bolig. Der ligger rigtig mange af de der lag.

Når begrebet *hjem* bruges i stedet for bolig, åbnes der netop op for, hvad disse "lag" består af, og dermed, hvad der måtte være relevant at studere, fordi hjemmet er noget, der konstitueres i praksis. Hjemmet består således ikke alene af fysiske rammer. Anette Stenslund reflekterer over denne problematik på følgende måde:

Det hører med til en undersøgelse at adressere betydningen af det, der fx også er rundt om boligen. Absolut. Hermed ikke sagt, at dét inden for i boligen er ligegyldigt i forhold til menneskers livskvalitet. Det er et komplekst netværk af forskellige parametre, som må optrævles – relateret til den situation, mennesker befinder sig i.

I det hele taget har forskerne fokus på praksisser og på, hvordan det kulturelle, det sociale, det materielle og det rumlige forbindes og forhandles i etableringen af eksempelvis det gode hjem eller et sted, der har kvalitet. Således bliver begrebet hjem umuligt at definere en gang for alle. Det afhænger af, *hvem* der *gør* hjemmet til hjem, og *hvordan* det *gøres*, frem for hvad hjemmet *er*. For Anne Winther er hjembegrebet helt centralt i forhold til at forstå relationerne mellem bolig og livskvalitet:

Det der med, at det bliver ved med at foregå. Du skaber hjem, du genskaber hjem hele tiden, og den der forståelse af, at hjem er noget forskelligt for alle mennesker, baseret på, hvem vi er, og hvad vi har med os, og hvad for en kulturel og social kontekst er det i.

Kirsten Marie Raahauge lægger også vægt på, at det er vigtigt at være åben for at blive overrasket over, hvordan et hjem bliver til, og hvordan det bliver brugt i dagligdagen, netop fordi det ikke på forhånd er givet. Hun giver to eksempler på studier, hvor hun netop blev overrasket over, hvordan hjemmet blev til. I et projekt om unge menneskers boligdrømme blev *hygge* – imod forventning – et centralt begreb, hvilket materialiserede sig i "*både møbler, farver, overflader, spatiale organiseringer, [og] hvor langt der er fra et sted til et andet*". I et andet projekt om parcelhuse i velhavende nabolag identificerer hun, hvad der var overraskende, nemlig, at "*effektivitet og orden var vigtigt, så man kunne leve hurtige liv*". Dette kom bl.a. til udtryk via møblernes glatte overflader.

Objekter kan komme til at spille en betydningsfuld rolle i forhold til, hvordan mennesker skaber deres hjem, og objekternes æstetik og udtryk, deres mulighed for at lagre erindringer, kan komme til at forme det, man kunne kalde livskvalitet: *"Der er nogle objekter, der simpelthen er bedre i stand til at optage tid end andre. Deres overflade er palimpsest, mens mindre tidsfølsomme overflader er glatte. Når der er mærker fra tiden, der er gået, sker der noget med erindring og tid og alt muligt forskelligt. Når overfladen er glat, slipper man for det. Det lader til, at nogle mennesker godt kan lide det. Og så er det jo livskvalitet for dem at undgå tid og erindring"*. Her henviser Raahauge til projektet om parcelhuse i velhaverområder, hvor objekter med glatte overflader, der i modsætning til møbler af træ fx ikke bærer tidens spor.

For begge projekter etableredes det, Raahauge kalder *normative tableauer* – en slags symbolske ordner, der organiserer rum, tilstedeværelsen af genstande og sociale interaktioner og dermed, hvordan hjemmet konstitueres. Hjemmet i denne forståelse skaber også forskellige typer af grænser, der eksempelvis styrer, hvem eller hvad der kan og må entrere boligen. Således spiller det symbolske også en væsentlig rolle. Teoretisk belyser Raahauge denne pointe ved at trække på tidlige sociologiske tænkere som Levi Strauss og Norbert Elias, der begge beskæftigede sig med relationerne mellem det repræsentative rum og det private.

Genstande spiller således en vigtig rolle i forhold til organiseringen af boligen: De er æstetiske objekter, men også repræsentationer af særlige forestillinger: fra "hygge props" til glatte persienner. Genstande kan i samspil med boligen også skabe særlige minder, som man tager med sig i forhold til forståelsen af, hvad det gode hjem er. Kirsten Kaya Roessler har eksempelvis gennemført studier, hvor hun har bedt studerende beskrive det gode barndomssted. Her beskriver flere bedsteforældrenes hjem, der – i modsætning til gældende normer om den gode og smukke bolig med skandinavisk minimalisme – typisk er kendetegnet ved ældre møbler og specifikke dufte, som Roessler forklarer, inden hun bemærker, at *"det er interessant, at det ikke er den pæne bolig, men den kendte bolig, man foretrækker, når man spørger efter folks barndomserindringer"*. Denne forskydning gør erindringer relevante for spørgsmålet om, hvad der konstituerer det gode hjem, der ikke bare er historisk betinget eller normativt rammesat, men således også erfaringsmæssigt defineret. Men måske har det i virkeligheden med noget *"helt tredje"* at gøre, som Roessler reflekterer: *"Det har noget at gøre med relationen. Altså, at bedsteforældre[nes hjem] var et godt sted. Og så den atmosfære, der følger med, den følger med i velbefindende. Så det er blandingen mellem de mennesker, der bor der, og den atmosfære, der er der. Men det vigtige er, at atmosfæren betyder noget for vores velbefindende"*.

2.3.2 Bolig og livskvalitet, for hvem?

Flere af forskerne opfatter ikke livskvalitet som et universelt begreb. De spørger derfor, *for hvem* er der tale om livskvalitet. Dette tvinger udforskningen af relationerne mellem bolig og livskvalitet til at fokusere på konkrete kontekster. Her bliver mennesket og menneskets forskellige aktiviteter og relationer gjort centrale for undersøgelsen af, hvad man kan tale om, når man taler om relationerne mellem bolig og livskvalitet. Anette Stenslund siger det sådan her:

Livskvalitet er ikke et universelt begreb. Så jeg ville altid spørge, for hvem? Det her med, de specifikke mennesker, på et specifikt sted, i en specifik praksis, måden dét rammesætter kvalitet for dem, er udgangspunktet. Der er ikke sådan en 'one size fits all' i mit perspektiv.

Kirsten Marie Raahauge peger på, at der er et interessant spændingsforhold mellem dem, der bygger, og dem, der bor. Det er ikke på forhånd givet, hvordan det nybyggede kan give livskvalitet for nogen og ikke for andre. Når fokus rettes mod et konkret hvem, så gives der også plads til, at livskvalitet kan være forskellige ting for forskellige mennesker. For Marie Stender betyder det bl.a., at der er fokus på de forhandlinger og modsatrettede interesser, der kan være i praksis:

Livskvalitet er ikke på den måde et begreb, jeg selv ville bruge analytisk. Det kan sagtens danne overskrift for et fokus på, hvad det byggede miljø betyder for mennesker, og derfor er det et vigtigt begreb for Realdania og mange af de danske aktører i branchen. Når jeg selv er lidt mere tøvende over for det, så er det, fordi det for mig som antropolog er vigtigt at spørge: "Livskvalitet for hvem?". Altid at få fat i, at der er forskellige perspektiver. Det vil tit være et hovedfokus i mit arbejde.

Et konkret eksempel, som Louise Dedenroth bl.a. giver, er i forhold til plejeboliger, hvor man også kan se, at behovene hos beboerne skifter over tid, både i forhold til deres sygdomssituation og deres individuelle interesser. Er man eksempelvis interesseret i at deltage i de fællesskaber, der nu engang måtte være? Spørgsmålet bliver for Dedenroth da, *"hvordan indretter man boligen til at kunne rumme dét, men også, stadigvæk, at kunne rumme at være et hjem, når det skal være et hjem?"*.

Spørgsmålet om, *hvem* en bolig er til for, er ikke blot analytisk interessant, men særdeles relevant for den måde, boliger bliver til på. Anne Hedegaard Winther forklarer bl.a., at det er vigtigt at have blik for, hvem man bygger til, når man bygger eller renoverer boliger. Selvom det er vigtigt, så kan det være ganske bekosteligt og derfor også ofte noget, der ikke prioriteres i byggeprojekter, som Winther forklarer, inden hun videre argumenterer for, at der bør prioriteres ressourcer til at undersøge og analysere, hvilke behov der er for beboerne, når man skal bygge boliger:

Få lavet en analyse af, hvad er det for nogle mennesker, der skal bruge det her? Hvad er deres behov? Hvordan er deres praksisser? Hvordan oplever de verden? Hvordan spiller det sammen med de fysiske omgivelser, konkret på det her sted, der er tale om.

Anne Hedegaard Winther giver et konkret eksempel på, hvor det ikke var lykkedes at bygge boliger, hvor de menneskelige behov var tænkt ind fra start. *Compact Living*, en trend, hvor man bygger og bor småt, er baseret på nogle særlige forestillinger om det gode og bæredygtige liv, men, som Winther forklarer, så kunne de mennesker, hun interviewede *"ikke se muligheden for at skabe et hjem der og gøre det til deres eget. Noget med identitet, og føle "det er mit", fordi det hele var færdigt. De syntes ikke, det var et hjem"*. De små boliger gav således ikke rum til, at beboerne kunne sætte deres præg på dem, indrette dem efter deres ønsker og behov og dermed gøre det til et hjem. Selvom små boliger kan være bæredygtige, så er det ikke ensbetydende med, at de skaber livskvalitet. Eksemplet med *compact living* er, som Winther siger, *"et eksempel på, at man nogle gange skyder forbi målet, hvis man ikke forholder sig til kunden"*.

Winther beskriver endvidere, hvordan *"man glemmer at sætte sig ordentligt ind i, hvordan bygningen vil blive oplevet og brugt af dem, der skal bruge den, når den står færdig"*. Hun beskriver, hvordan der i arkitekturfaget kan være et stærkt fokus på konceptuel udvikling, en tilgang, der ikke altid tager højde for den *"sociale bæredygtighed"*, som hun siger og uddyber: *"For hvis en bygning ikke fungerer for mennesker og ikke kan udfylde sine funktioner, så er der også større risiko for, at man ikke passer på den eller river den ned eller laver den om hurtigere, end hvis den fungerer godt, eller hvis man synes, den var dejlig at være i. Der ligger også et bæredygtighedsaspekt i det"*.

For Anne Hedegaard Winther handler social bæredygtighed således om at identificere målgruppens behov. Det er, ligesom livskvalitet, et *"vildt fluffy"* begreb, som hun siger, hvilket gør, at branchen arbejder med det på vidt forskellige måder.

Boligbehov relaterer sig således både til boligens udformning, dens placering, de mulige beboere, men også om samfundsmæssige normer. For de mennesker, der vælger at bo småt, rækker spørgsmålet om, hvordan man skaber et hjem, ud over boligens fysiske rammer. For nogle af dem, der vælger at bo småt, som Winther forklarer, handler det i høj grad også om beliggenheden, om, eksempelvis, at føle sig hjemme i byen. En konsekvens af dette er, at man bryder med eksisterende normer, noget, som ikke nødvendigvis gøres bevidst, som Winther forklarer, men som ikke desto mindre er noget, mange må forholde sig til. Andre er mere eksplicit opmærksomme på, at de agerer anderledes, hvilket Mette Mechlenborg har oplevet i samtaler med mennesker, der ønsker at bo småt:

Hvis man skal gå imod den [samfundskontrakten], så er det også, fordi man går imod normen. Når man snakker med folk, der gør noget andet, gør de ret meget ud af, at de har valgt noget fra. Det, de har valgt fra, er hus med have. Derfor er det et aktivt fravalg.

For nogle er det at tilvælge en mikro-bolig et aktivt fravalg af gældende bolignormer, mens det for andre er noget, de må forholde sig til i mødet med gældende normer om det gode liv. Uanset hvad, så understøtter normer også muligheden for forskellige modfortællinger. Winther beskriver eksempelvis, hvordan *"det blev ekstra vigtigt for dem [der bor i mikrobolig], at man føler, at det er en ordentlig bolig. 'Det er et rigtigt hjem', var der flere af dem, der sagde"*.

Hvordan får man så øje på disse behov? Anne Winther har forsøgt at indfange såvel det menneskelige perspektiv, som det fysiske ved at kombinere kvalitative interview med rumlige analyser, og ved at bede beboere lave en logbog for boligen: *"Hvad har boligen oplevet? Det med at forsøge at flytte fokus til boligerne og ikke hele tiden menneskerne. Så kigge på det fysiske fra menneskernes side, og så vende det om og kigge på menneskerne fra det fysiske"*, som Anne Winther forklarer, alt sammen med henblik på at *"indfange mødet mellem det rumlige og sociale"*.

2.3.3 At gøre og være i rum: om tid, handlinger og oplevelser

Hvordan skaber man forudsætningerne for at opnå livskvalitet i en bolig? Anette Stenslund arbejder på gensidigt at udvikle og berige designtraditioner og samfundsvidenskabelige tilgange, sådan at begge tilgange kan udvide deres respektive begrebsrepertoire. Det vil, som Stenslund forklarer, *"hjælpe til en forståelse af, hvordan man kunne arbejde med at skabe rum, der bidrager til menneskers livskvalitet. Særligt værdifuldt er det, at iagttage processer – skabelsesprocesser – det at lave, at gøre, skabe rum, der tillader mennesker at befinde sig på måder, de har behov for"*. For Stenslund gælder desuden, at de tydelige distinktioner mellem menneske og bolig, mellem subjekt og objekt, med fordel kan opløses til fordel for en forståelse, hvor rummet gøres primært: *"Hvordan skal det egentlig være at være der?"*. Derfor arbejder hun med livskvalitet, ikke som trivsel, som hun forklarer, men i forståelsen *"velbefindelse"* eller *"endnu bedre"*: *"Befindligchkeit, som på dansk kan oversættes til befindelse"*, som hun siger, inden hun uddyber sin forståelse: *"Det adresserer måderne, vi har det på. Det er en følt kvalitet. Og livskvalitet handler for mig om, hvordan vi befinder os på forskellige måder i rum. Vi behøver ikke altid have det rart eller være glade for at have kvalitet i livet. Livskvalitet må være at få lov at have det, som man nu engang kan have det, og det skal det byggede miljø gerne muliggøre"*.

Hvad er det så, man skal have fokus på? Stenslund har et bud og forklarer, at livskvalitet i boligen handler om at *"kunne rumme menneskelighed"*, og det kræver, at

man "lægger mærke til fx bevægelseshastighed og rytmer, mønstre, og at man taler med menneskene, interesserer sig for, hvad de foretager sig, hvordan de måske forkræmper i kroppen i visse situationer, eller hvad ved jeg". Her er fokus på, ikke blot hvordan man opholder sig i boligen, men også, hvordan man oplever at opholde sig i den, samt på de følte kvaliteter, boligen muliggør.

En central forskydning i Mark Vaches (sam)arbejde med arkitekter har været at fokusere på tid i stedet for rum. Han giver et eksempel med udviklingen af studieboliger, hvor fokus ikke bliver på, hvordan selve boligen skal udformes, men i stedet på, hvilke faser af et studieliv den skal kunne rumme:

Studielivet har nogle temporaliteter, der er helt deres egen. Det starter, og det slutter, og det har nogle årscykler med nogle eksaminer. Det er defineret ved nogle andre temporaliteter. Og der er nogle weekender og nogle ferier og nogle eksaminer, så der er nogle peak-momenter. Så tænkte vi det ind i vores design.

Her bliver spørgsmålet om, hvad der er den gode studiebolig, formuleret som et spørgsmål om, hvordan man kan understøtte det gode studieliv? Dette spørgsmål introducerer tidslighed (studieopstart og afslutning), som studieboligen så skal oversætte til organiseringen af rum. I dette konkrete eksempel, kom det til at handle om at muliggøre deltagelse i det sociale, men samtidig om at stille rammerne for at studere *alene* til rådighed. Det arkitektoniske greb blev derfor at arbejde med transparens: at kunne give visuelt adgang til, hvad der foregår.

Der sker således et sammenfald mellem at være optaget af boligform og livsform, noget som Mark Vacher får øje på ved at fokusere på, hvad der skal foregå på det givne sted: "*Hvor bor kvaliteterne henne? Hvad gør det gode godt? Det gode er godt, når det gør noget. Det er derfor, jeg er så interesseret i det, med tid og handlinger. Handlinger er også forhandlinger, [og] her bliver det sociale vigtigt*".

Vacher understreger, hvordan man hele tiden skal indarbejde kvaliteterne i det, der bygges. Når boligen skal materialisere en idé om livskvalitet, så skal det aktivt indarbejdes. Han forklarer det på denne måde: "*Når arkitekturen skal materialisere det gode, skal kvaliteterne proppes ind. Det er en handling. Den værdi, som er inde i ting, den skal puttes ind i, hele tiden. Så kvalitet i boligen – det er nødt til at blive puttet ind, hele tiden. Det er nødt til at være handlinger, der bliver puttet ind*". Her bliver livskvalitet noget, der hele tiden skal "puttes ind" i boligen og derfor noget, der ikke kan eksistere uafhængigt af, at nogen arbejder på at gøre netop det.

2.4 Tema 3: Bolig og livskvalitet vedrører (også) sociale og økonomiske forhold



Det her med fællesskaber glider over i det med bæredygtig arkitektur: Hvad sker der, når folk bor sammen på lidt mindre almindelige måder?

Michael Asgaard Andersen
Lektor på Det Kongelige Akademi

De sociale og økonomiske dimensioner ved det at bo er også et fremtrædende tema for flere af forskerne. Muligheden for at træde ind og ud af fællesskaber – at være en del af noget større og omvendt også mulighed for privatliv og individualitet, fremstår som centrale markører for, hvad der definerer livskvalitet i boligen. Boligens fysiske udformning, og hvilke sociale betingelser boligen giver for fællesskab, socialitet og sammenhængskraft, fremhæves af flere af forskerne som centralt i forhold til at undersøge relationerne mellem bolig og livskvalitet. Derudover er boligens placering helt afgørende for livskvalitet i et lidt bredere perspektiv, hvor også relationerne til skole og dagtilbud og boligkvartererne former livsvilkårene for beboerne.

2.4.1 Bofællesskabet: At deles om at bo og bygge

Der ses en lang tradition i Danmark for at bo i fællesskab, særligt med afsæt i 1970'ernes opblomstring af nye boligformer, "bofællesskabet" eksempelvis, hvor individer og familier på forskellig vis bosatte sig sammen – enten i kollektiver eller boliger særligt bygget til at bo fælles eller med let adgang til at danne relationer med andre. Præferencen for at bo på måder, der faciliterer fællesskab og relationer, som samtidig understøtter deling af ressourcer såsom tid, plads, materialer og økonomi, er fremherskende. Flere af forskerne beskæftiger sig således mere eller mindre direkte med at studere, hvordan bofællesskaber udformes, drives og udfordres.

Tema 3: Centrale begreber

Bofællesskaber; Bæredygtighed; Fællesskab; Aldersintegrerede boliger; Rumlig ulighed; Bosætning; Nærmiljø; Tilgængelighed

Fællesskab prioriteres højt i meget nyere byggeri, eksempelvis er nybyggeri af studie- eller seniorboliger, der understøtter adgang til relationer, samvær og aktiviteter omkring det fælles tredje blomstret op. Men hvordan er fællesskabet tænkt ind i boligen, og understøtter arkitekturen fællesskabet, sådan som det oprindeligt var tiltænkt?

En central interesse for flere af forskerne er, hvad der sker, når mennesker bor sammen på mindre almindelige måder i bofællesskaber, der bygges til formålet, hvor eksempelvis bæredygtighed spiller en væsentlig rolle i forhold til fællesskabet. Dette ses eksempelvis hos Michael Asgaard Andersen, lektor på Det Kongelige Akademis arbejde, der bl.a. fokuserer på nutidige boliger med fokus på bæredygtighed, hvor fokus er at lære af de erfaringer, der er med allerede byggede boliger, samt når mennesker går sammen om at bygge nye:

Det er super vigtigt med vidensopbygning. Hvordan kan man hente erfaringer fra bofællesskaber? Hvordan har de organiseret sig i hverdagen? Hvordan er de optagede af nogle af de store spørgsmål?

Asgaard Andersen ser bl.a. på, hvilke betingelser fællesskabet har, når mennesker forsøger at etablere bæredygtige bofællesskaber fra bunden med fælles principper for, hvordan bæredygtighed kan praktiseres i hverdagen. Her trækkes der en forbindelseslinje mellem det at bo sammen med andre og det at bo bæredygtigt, som Asgaard Andersen siger:

Det her med fællesskaber glider over i det med bæredygtig arkitektur: Hvad sker der, når folk bor sammen på lidt mindre almindelige måder?

Her bliver bæredygtighedsbegrebet gjort relevant for spørgsmålet om livskvalitet og bolig, fordi det sætter fokus på, hvordan nogle mennesker ønsker at etablere sig på andre måder. Men bæredygtighedsbegrebet er, som Asgaard Andersen reflekterer:

Et super svært begreb. Det er også et meget udvandet begreb, der bliver misbrugt af virksomheder og politikere og alle mulige andre.

For Asgaard Andersen, der knytter bæredygtighedsbegrebet "sig til de fysiske rammer og de sociale rammer". Det fysiske vedrører byggeriet, herunder hvordan vedligehold og drift sker. Det sociale vedrører omvendt "det liv, som folk lever i boligene", men også, hvordan mennesker indgår i fællesskaber. Fællesskabsbegrebet rejser således også spørgsmålet om, hvordan fællesskaber kan og bør konstitueres. For nogle af forskerne relaterer dette sig meget direkte til et spørgsmål om bæredygtighed.

2.4.2 Bæredygtighed i fællesskab

Forskerne berører her i høj grad begrebet *bæredygtighed*, både ud fra et ressourceperspektiv i forhold til, hvordan man ved at bo fælles kan optimere de fysiske ressourcer gennem planlægning og vedligehold af arkitekturen og byggeriet, men også, hvordan beboerne inddrages i processen omkring byggeriet og beslutningsprocessen. Ligeledes ser forskerne på, hvordan de fysiske rammer omkring bofællesskaber er med til at påvirke og forme det sociale liv, der foregår – byggeriets *sociale bæredygtighed*, om man vil. Det handler både om bæredygtighed, men også om, hvad der er "gode" måder at bo fælles på, samt hvilke udfordringer der er socialt, økonomisk og arkitektonisk, når mennesker ønsker at bo og leve i forskellige varianter af fællesskaber. Det har Michael Asgaard Andersen bl.a. været optaget af at undersøge:

Vi (Michael og Ulrik Stylsvig Madsen, red.) har trillet lidt rundt i en bil og snakket med beboere om bæredygtigt boligbyggeri. Der var mange gode tiltag rundt omkring, men uanset hvad vi kiggede på, så var der dele af det, der ikke var særlig bæredygtigt.

Definitionen af bæredygtighed i forhold til boligbyggeriet er et vanskeligt begreb at definere. Det fortæller alligevel noget om, hvordan og hvorfor mennesker vælger at bo i fællesskab, som Asgaard Andersen siger:

Det [bæredygtighed] kan handle om sociale relationer, herunder ensomhed. Det kan også handle om deleøkonomi og deleordninger. Det kan også handle om biodiversitet, herunder arealanvendelse og fødevareproduktion.

Disse forhold – ligesom andre som medbestemmelse, autonomi, boligstørrelse, ejerskabsforhold og økonomi – udgør alle potentielt relevante aspekter af det at undersøge relationerne mellem livskvalitet og boligen i forhold til bæredygtighed. Skaleres disse problemstillinger, så peger forskerne også på, hvordan tæthed, det at bo mindre, og det at bo mere blandet, kan være væsentlige aspekter af det at bo og bygge bæredygtigt.

2.4.3 Aldersintegrerede boliger, plejehjem og boligfællesskaber i forskellige livsfaser

Fællesskab er et bredt begreb, der har relevans for undersøgelsen og udviklingen af flere forskellige typer af boliger. Ældre udgør en særlig målgruppe, hvor fællesskabsbegrebet bl.a. er blevet brugt til at undersøge ældreboliger, aldersintegrerede hjem og plejehjem, som – til trods for at det også er en institution med

professionelt personale – også skal fungere som *hjem* for de ældre. Louise Dedenroth peger bl.a. på, at begrebet om fællesskab viste sig at være relevant for det at studere plejehjem:

Det var noget, der var ret tydeligt for mig, at det har en stor betydning på plejehjem. Altså, det der med det fælles liv og fællesskaber, og hvordan skaber man rammerne for de her fællesskaber på plejehjem.

Besvarelsene på disse spørgsmål former den måde, arkitekturen kan se ud på. Fællesskabet skal kunne noget andet end den private bolig, som Dedenroth forklarer og peger på, at etableringen af for mange små rum kan udfordre muligheden for at indgå i et fællesskab. Et andet begreb, som Dedenroth introducerer i den sammenhæng, er *miljøgerontologi*, et begreb fra psykologien, som sætter fokus på de miljøer, som mennesker befinder sig i, og som her handler om sammenhængen mellem de ældre, det fysiske og det sociale miljø. Hvordan skabes med andre ord boliger til ældre, der både tager hensyn til behov for det private, men som samtidig muliggør deltagelsen i det sociale, i fællesskabet?

Et plejehjem er noget kvalitativt andet end en privat bolig, hvilket i sig selv er en relevant pointe i forhold til spørgsmålet om livskvalitet og boligen. Det er, som Dedenroth forklarer, *”svært at definere en ting som livskvalitet, fordi det er meget forskelligt i forhold til, hvor man er henne, både i forhold til plejehjem, men også i forhold til, hvor man er i sit liv”*. Hvor længe man skal blive i sin egen bolig, og hvornår man eventuelt skal flytte på plejehjem, rejser ikke alene spørgsmålet om livskvalitet i boligen, men peger også på, hvilke normer der hersker om relationerne mellem det gode liv og den gode bolig. At blive i egen bolig udgør én væsentlig forestilling om det gode, som vi også så i afsnittet om ændrede boligbehov, og som, i relation til spørgsmålet om livskvalitet, rækker ud over boligens fysiske rammer. Hvad betyder tilknytningen til et sted, til et område? som Dedenroth spørger, før hun reflekterer, at *”det har stor betydning i forhold til at skabe livskvalitet i ældrelivet”*.

Fordi mange ældre vælger at blive i egen bolig, så er de ældre, der kommer på plejehjem, typisk også både ældre og mere syge, som Dedenroth forklarer: *”De flytter senere og senere og bliver mere og mere syge”*, det er et ældreliv under forandring, hvor der formentlig skal laves specifikke boliger, der kræver, at man *”gentænker hele den her idé om, hvad en bolig til ældre er. Der skal udvikles nogle nye boligmodeller, som ikke er en ældrebolig eller et plejehjem, men måske er seniorbofællesskabet eller andre fællesskabsmodeller som generationsfællesskaber”*, som Dedenroth siger. Disse fællesskaber skal, måske ligesom med andre bofællesskaber, tænkes ind i muligheden for at skabe forskellige typer af boliger, *”så det ikke nødvendigvis er en ældrebolig eller en ungdomsbolig”*, men i stedet boliger, der passer til *”forskellige livssituationer og forskellige behov”*, som Dedenroth foreslår.

2.4.4 Bosætning, nærmiljø, og rumlig ulighed

For Anna Piil Damm handler spørgsmålet om livskvalitet i forhold til boligen især om undersøgelsen af *bosætning*, herunder af, hvilken betydning *nærmiljøet* har for, hvordan man klarer sig i livet. Hun fremhæver i den forbindelse adjunkt Ahmad Hassanis forskning. Han har studeret, hvilken betydning den almene bolig har for lav- og mellemindkomst familier i forhold til private udlejningsboliger. Her er der, som Damm forklarer, typisk et *trade-off*: en privat udlejningsbolig vil typisk ligge i et lidt bedre kvarter, hvorfor man vil skulle betale mere for boligkvadratmeterne, så *"her bliver det et trade-off mellem kvaliteten og størrelsen af boligen i forhold til nærmiljøet"*.

I teorien, som Damm forklarer, der har mennesker desuden en præference for at bo i lave bygninger: *"De fleste vil helst bo i enfamiliehus med have"*. Har man et begrænset budget, så kan man eksempelvis bo i lejlighed i stedet, hvilket dog kan betyde, *"at livskvaliteten kan falde"*. Noget andet, der kan få livskvaliteten til at falde, som hun forklarer, er *"hvis de omkringliggende bygninger er høje og blokerer for udsyn og for sol i lejligheden"*. Her bliver boligens placering relativt til omgivelserne en væsentlig parameter for livskvaliteten, der her gøres til et fænomen, der kvantitativt kan måles.

Boligens kvadratmeter kan også have indflydelse på beboeres livsvilkår og særligt set i lyset af, hvor boligen er placeret. Damm beskriver eksempelvis, hvordan det at bo på for få kvadratmeter kan give stress og gøre, at især drengebørn vælger at opholde sig mere i boligkvarteret end i boligen, hvorved voksenkontakten potentielt mindskes: *"De bliver meget overladt til sig selv. Så det kan være en negativ konsekvens af for få kvadratmeter"*, som Damm forklarer.

Boligens placering set i forhold til boligens kvadratmeter, og dermed pris, har stor betydning for etableringen af det, Damm kalder *rumlig ulighed*. Det kan have med udformningen af et kvarter at gøre, herunder også arkitekturen, men også med sorteringen af indkomstgrupper. Økonomisk teori forudsiger, at der vil ske en sortering af indkomstgrupper inden for en kommune eller pendlingsområde, hvis der er rumlig ulighed, forklarer Damm og fortsætter med at uddybe, at hvis man vil mindske den rumlige ulighed ved at *"reducere segregering af højindkomstgrupper, så de bor blandet eller er gode rollemodeller, så er det vigtigt, at man omfordeler ressourcer"*. Her spiller økonomi og politiske beslutninger en stor rolle for at skabe mulighedsbetingelserne for livskvalitet i forhold til boligen og dens placering.

Rumlig ulighed er derudover et helt centralt begreb i forhold til at forstå, hvorfor bolig og kvadratmeterpriser varierer, hvilket igen har med forskellige *beliggenhedsfordele* at gøre, som Damm forklarer:

Generelt er det sådan, at den væsentligste beliggenhedsfaktor, det er afstand til et sted med mange jobmuligheder.

Adgangen til arbejdsmarkedet er i dette perspektiv en væsentlig parameter i forhold til opnåelsen af livskvalitet. Danmarks Statistik definerer et lokalt boligmarked som et *pendlingsområde*, hvor man i centrum af et sådant område finder de dyreste kvadratmeterpriser. Folk er, som Damm forklarer, *"villige til at betale ekstra for en bolig, som gør, at de har kort afstand til arbejde"*. Selvom distancen til job udgør den *"væsentligste beliggenhedsfaktor"*, så er der *"mange andre"*, herunder kvaliteten af såvel skole og daginstitutionstilbud. Disse faktorer spiller ligeledes en væsentlig rolle i forhold til rumlig ulighed.

I en undersøgelse af tosprogede elever, der bliver *"busset"* til en modtageskole uden for deres nærområde, fordi der kun må være 20 % tosprogede elever på en skole i Aarhus Kommune, finder man, at eleverne klarer sig bedst, hvis de får et lokalt tilbud. Damms forskning viser, at elever på *"busordningen"* både trives dårligere og har dårligere faglige resultater, hvorfor ordningen kommer med *"et trade-off"*, som Damm forklarer:

Hvis du "busser" dem [de tosprogede børn] ud [af den lokale skole], så kan de få flere danske kammerater. Og forældrene til børnene på skolen vil i højere grad have en stærk tilknytning til arbejdsmarkedet. Man kan sige, her er nogle ressourcestærke børn, i hvert fald nogle børn fra noget, som man vil tro er ressourcestærke hjem. Man kan håbe på, at der er nogle positive kammeratskabseffekter. Men i og med at almindelige skoler har et lavere beløb pr. elev til drift, betyder det, at det er et trade-off. Vi kan måle, at de børn, der ikke bliver busset, men får en af de lokale pladser, har højere trivsel i indskolingen, end de børn, der bliver busset. Og vi kan se, at de klarer sig bedre i de nationale tests.

Dette trade-off hænger bl.a. sammen med, at eleverne mister deres sociale forankring til nærmiljøet, og fordi de skoler, de kom fra, i nogle tilfælde modtager økonomisk støtte til at skabe mulighederne for faglig understøttelse, som de mister på de nye skoler. Fra et økonomisk perspektiv, bliver spørgsmålet om livskvalitet i høj grad også et spørgsmål om boligpolitik, familieformer, skoletilknytning og social-økonomiske faktorer. Faktorer, der tilsammen og separat undersøges ved at trække på eksempelvis registerdata. Her bruges kvantitative metoder til at undersøge relevante relationer mellem bolig og livskvalitet.

2.5 Tema 4: Bolig og livskvalitet handler (også) om indeklima, sundhed og tilgængelighed



Jeg tænker, at livskvalitet er ret meget mere end indeklima. Det er et meget bredere begreb. Og når det så er sagt, så tænker jeg, at hvis indeklimaet er dårligt, kan det have ret stor indvirkning på livskvalitet.

Rune Korsholm Andersen
Lektor, DTU

Indeklima og sundhed udgør også centrale temaer i relation til spørgsmålet om livskvalitet i boligen. Det er, som Sidse Grangaard siger, *"ikke sjovt at have en bolig, hvor der ikke er et godt indeklima"*. Helt overordnet omhandler disse temaer de forhold, der påvirker menneskers helbred og trivsel inden for deres bolig og hjemmemiljø. Indeklimaet har at gøre med faktorer som luftkvalitet, temperatur, støjniveauer og belysning. I videnskabelige termer, så undersøges den fysiske virkelighed igennem det atmosfæriske, det termiske, det akustiske og det visuelle, som Rune Korsholm Andersen forklarer. Rummets størrelse og disposition kan have betydning for oplevelsen af stress, ligesom et godt indeklima kan være afgørende for at forebygge sundhedsproblemer, som relaterer sig til allergier og luftvejssygdomme, såvel som til at fremme god søvn, komfort og trivsel.

Komfort, trivsel, stress og tilgængelighed er centrale begreber, som de forskere, vi har interviewet, fremhæver, når de bliver bedt om at reflektere over, hvordan de arbejder med spørgsmålet om livskvalitet i relation til boligen.

Spørgsmålet om livskvalitet i forhold til boligen bliver i vid udstrækning til et spørgsmål om det gode og sunde indeklima for disse forskere. Professor Steffen Petersen fra Institut for byggeri og bygningsdesign på Aarhus Universitet siger det på denne måde: *"Formålet med, at vi overhovedet laver bygninger, er, at vi har brug for indeklima. Period. (punktum, red.) [...] Vi har brug for en skal til at opretholde et komfortabelt, sundt og produktivt klima, vi som mennesker kan leve og trives længe i"*.

Spørgsmålet om indeklimaet relaterer sig dog også til spørgsmålet om bæredygtighed i byggeriet: materialevalg, arkitektonisk disposition, rumlig organisering og ressourceforbrug er således elementer, som forskerne fremhæver. Elementer kan på forskellige måder påvirke boligens udformning og etablering og derfor også muligheden for at opnå livskvalitet i boligen.

Tema 4: Centrale begreber

Komfort; Trivsel; Stress; Tilgængelighed; Indeklima; Sundhed; Kontrol

2.5.1 Komfortable boliger: om mennesker og materialer

Spørgsmålet om det gode indeklima gøres af flere af de forskere, vi har interviewet, til et spørgsmål om *komfort*. Hvad god komfort i boligen er, handler på den ene side om at undersøge menneskers oplevelser af deres boligs indeklima – det være sig oplevelsen af temperatur, luftkvalitet, akustik eller udsyn – og udviklingen af mere tekniske, ingeniørvidenskabelige modelleringer af det byggede miljø – eksempelvis i form af beregninger af den optimale størrelse på vinduer i forhold til et rums temperatur. Ved at modellere forskellige aspekter, der spiller en væsentlig rolle i forhold til indeklimaet, så arbejder Steffen Petersen eksempelvis med at udvikle tekniske beregninger, der kan hjælpe bygningsdesignere med at vælge løsninger, der giver termisk komfort i boliger. Her spiller et fokus på vinduet en særlig rolle, i og med at vinduer udgør den *”mest fantastiske komponent i byggeriet overhovedet, fordi det styrer soltilskud, lys og varmetab, men samtidig er det vores udsyn til omgivelserne”*. Her bliver vinduet genstand for en række centrale problematikker, som forskerne står overfor, når de skal undersøge, hvordan der kan opnås et godt indeklima, herunder hvordan størrelsen på vinduet har afgørende betydning for såvel oplevelsen af privathed, som etableringen af den ideelle temperatur.

Men hvad den ideelle temperatur er, og hvordan den opnås, er et ganske komplekst anliggende, netop fordi det drejer sig om menneskers aktiviteter i boligen, deres oplevelser, deres familiekonstellationer og deres biologiske køn. Som Mette Boisen Lyhne, arkitekt og ph.d.-studerende ved Arkitektskolen i Aarhus, reflekterer: *”Det kommer an på alder og køn, hustype, hvordan boligen varmes op, og handler også om, hvor aktiv man er i sit hjem – der er mange faktorer, der spiller ind”*. Selvom arkitektoniske elementer og materialer (fx vinduer), den rumlige organisering af hjemmet (placering af værelser) og brugen af teknologier (aircondition) alle er helt centrale for spørgsmålet om indeklimaet i boligen, så handler det i høj grad også om mennesket, der bor i boligen.

Selvom indeklimaet kan designes, så kan menneskers adfærd kun tilnærmelsesvis foruddiskonteres. Forskerne lægger således vægt på de gensidige relationer mellem menneskers adfærd og boligens konstruktion. De spørger således både: Hvordan påvirker indeklimaet mennesket? Og: Hvordan påvirker mennesket indeklimaet? Et fokus på denne gensidighed er ifølge forskerne afgørende for at få en realistisk idé om, hvad det gode indeklima er, og hvordan det kan opnås.

Relationerne mellem udviklingen af de tekniske beregninger og undersøgelsen af menneskers oplevelser og adfærd udgør således en helt central forskningsinteresse og -problematik i relation til bolig og livskvalitet. Ifølge forskerne, så bør undersøgelsen af disse relationer stå centralt i forhold til udviklingen af byggeriet generelt og arbejdet med at designe fremtidens boliger. Disse undersøgelser sker bl.a. ved at benytte klimakamre.

At bygge boliger er noget, man bør gøre med mennesket for øje. Rune Korsholm Andersen siger det sådan her: *"Grunden til, at vi bygger en bygning, er, fordi der skal være mennesker i den"*.

At have et videnskabeligt fokus på relationen mellem menneskers oplevelser og tekniske størrelser, som kan måles eller beregnes, er afgørende for udviklingen af en vidensbaseret tilgang til byggeriet, et fagområde i udvikling, som Steffen Petersen kalder for Bygningsvidenskab. Selvom der er tale om en teknisk videnskab, så er formålet ifølge Petersen at finde ud af, hvordan man med tekniske løsninger skaber boliger, der er rare at være i:

Hvordan opnår vi, at det er rart, at man er termisk neutral? At man oplever den luft, man indånder, er frisk. At du får tilstrækkeligt lys, måske ligefrem godt lys, til det, du skal lave. Det handler meget om at føle sig komfortabel.

Her spiller det tværfaglige samarbejde i Petersens arbejder en større og større rolle, hvor antropologer eksempelvis bringer kvalitativ viden i spil, som Petersen og kollegaer forsøger at tage højde for i udviklingen af deres modeller.

2.5.2 Bæredygtige boliger: om bygninger og beboere

Den rumlige organisering af boligen ændrer sig over tid, bl.a. på grund af udviklingen af nye teknologier, der selvstændigt kan regulere indeklimaet. Opfindelsen af køleskabet og senere aircondition muliggør eksempelvis, at rummenes placering i boligen ikke længere behøver at orientere sig mod miljøet uden for boligen. Teknologernes mulighed for aktivt at regulere indeklimaet spiller således en væsentlig rolle for boligudviklingen, men afstedkommer også spørgsmålet om optimal

ressourceudnyttelse, både i forhold til etablering af nye, angiveligt bæredygtige, byggerier, men især også, når det drejer sig om renovering af eksisterende boliger.

Mette Boisen Lyhne undersøger i den sammenhæng, hvordan tidligere tiders arkitektoniske elementer kan (gen)bruges til at justere temperaturen i boligen uden brug af moderne teknologier. Hun undersøger, om der allerede findes *passive arkitektoniske løsninger* som *udhæng* og *facader*, der i stedet kan få fornyet funktion, når det drejer sig om at opnå *termisk komfort* med den hensigt at skabe mere bæredygtige løsninger i boligen.

Ligesom det gode indeklima handler om at se på menneskers adfærd, så handler spørgsmålet om at undersøge og udvikle ideelle og energieffektive boliger også om, hvordan boligerne bruges. Det nytter ikke noget at arbejde med optimale tekniske løsninger alene, disse skal forbindes og udvikles i relation til hverdagens brug, som Rune Korsholm forklarer: *"Vi handler jo. Og det er det, jeg koncentrerer mig om, fordi adfærd har stor indflydelse på ens opfattelse af indeklimaet, men også i den grad på energiforbruget i bygningerne"*.

Netop måden, boligen bruges på, har stor indflydelse på, hvorvidt en bolig kan siges at være energieffektiv. Man er, som Anne Hedegaard Winther reflekterer, nødt til at tænke menneskers praksisser ind: *"For eksempel, hvis du bor i et splinternyt lavenergihus, så skruer du måske lidt ekstra op for gulvvarmen. Hvor hvis du bor i en gammel villa, så tager du uldsokker på og lukker døren til de værelser, du ikke bruger og accepterer også, at der er lidt koldere"*.

Især er kontrol over hjemmet væsentligt for trivsel. Hvis indeklimaregulering automatiseres, så kan én bekymring være, at det påvirker menneskers livskvalitet i boligen, som Boisen Lyhne reflekterer: *"Menneskers mulighed for at interagere med huset betyder meget for vores tilfredshed. Selv hvis alt kører automatisk, næsten som man selv ville indstille det, er der større utilfredshed med huse, hvor man ikke har nogen indvirkning. Friheden til selv at styre indeklimaet er vigtig"*.

Rune Korsholm deler dette perspektiv: *"En ting, som er min kæphest, er, at folk skal have mulighed for at styre indeklimaet selv. Specielt i en bolig. Altså det kan godt være vi snakker om alle mulige smartphones, der kommer, men jeg er helt sikker på, hvis folk skal kunne lide at bo der, så skal man selv kunne styre det"*.

I en større skala er spørgsmålet om, hvordan boligen udformes og bygges, også vigtig med hensyn til brugen af ressourcer og dermed bæredygtighed. Som Steffen Petersen spørger: *"[...] hvad kan vi tillade os som mennesker at bruge og slide på naturens ressourcer for at opnå den komfort og sundhed og produktivitet, vi gerne vil have?"* I et sådant perspektiv bliver udviklingen af fremtidens boliger også et

spørgsmål om at tage hensyn til de *planetære grænser*, som Petersen forklarer, sådan at byggeriets miljøbelastning minimeres.

2.5.3 Kroppens reaktioner: om stress og biomarkører

Sundhed udgør et centralt tema, som er *"kommet ind, sammen med lægerne"*, forklarer Petersen.

Sundhed er et komplekst fænomen, men én metode, der anvendes i relation til arkitekturens sundhedsmæssige virkninger, er målinger af stresshormon. Ved at udsætte forsøgspersoner for forskellige stresstests i virtual reality (VR), bl.a. ved at eksponere dem for størrelsen på rum, så kan det undersøges, hvilke virkninger omgivelserne har på menneskers immunforsvar. Via sådanne metoder forsøger Lars Brorson Fich bl.a. at forbinde oplevelsen af arkitektur med fysiologiske virkninger:

Hvis vi nu taler om livskvalitet, så er stresssystemet ligesom en bro mellem psyken og fysiologien, kan man sige. Der er både oplevet livskvalitet og biologisk eller medicinsk livskvalitet forbundet med det. Hvis arkitektur virkelig kan påvirke mennesker så grundlæggende, så må der virkelig være noget i det.

Fich identificerer denne videnskabelige position som neurofysiologi, da der her er en interesse for at måle, hvordan det byggede miljø påvirker stresshormoner i hjernen. Fich forklarer, hvordan der her er et særligt fokus på det før-perceptuelle, hvilket, som han siger, *"ikke er det samme som forsøgspersonens bevidste oplevelse"*. Det før-perceptuelle forsøges måles i forsøg, hvor testsubjekter i VR eksponeres for forskellige rumlige scenarier. Det er også her, som Fich forklarer, at der opstår en fænomenologisk interesse; altså en interesse i, hvordan testsubjekter *oplever* de forskellige scenarier.

Simulering af forskellige bygningsscenarier spiller således en central rolle for vidensproduktionen om, hvad mennesker oplever som et godt rum. Brugen af VR muliggør kontrol over det miljø, der skal testes, og er samtidig en ressourceeffektiv måde metodisk at arbejde på, hvor testsubjekter kan udsættes for mange forskellige scenarier på kort tid. Testsubjekter bliver eksempelvis bedt om at score deres oplevelser med de forskellige scenarier, typisk på en likert skala, der måler fra 1-5, der efterfølgende søges oversat til konkrete bygningsløsninger.

2.5.4 Tilgængelighed og ligeværdighed

Sunde boliger handler ikke udelukkende om kroppens responsreceptorer, men også om selve kroppen og dens sanser. Universelt design bliver bl.a. fremhævet som en relevant måde at beskæftige sig med livskvalitet og boligen på, da det netop "*handler om alle mennesker*", som Sidse Grangaard, seniorforsker ved Aalborg Universitet, siger. Det handler om, at inkluderende arkitektur ikke blot handler om at lave løsninger til folk med handicap, men at det er "*arkitektur til os alle sammen*". Således bliver spørgsmålet om inkluderende arkitektur ikke blot et spørgsmål om tilgængelighed, men også om ligeværdighed, der, ifølge Grangaard, er "*helt enkelt, det er noget med lys, lyd, materialer og stoflighed*".

At arbejde med menneskets sanser i forhold til forskellige materialer og arkitektoniske disponeringer handler her om, ikke at designe konkrete objekter, men eksempelvis at arbejde med at udforske, hvad det vil sige at sidde godt, som Grangaard forklarer, inden hun uddyber, hvordan der er en kobling mellem universelt design og livskvalitet:

En måde, der giver mening for mig, i forhold til at arbejde med universelt design – det handler så også om livskvalitet – det er, at man ikke altid kan lave en løsning, der er for alle. Men man kan måske lave en palette af løsninger, så det er ligeværdige løsninger, og man kan vælge den, som passer. For mig handler det om, at man skal kunne være deltager i det her samfund.

Det fysiske miljø, fx boligen, skal ikke være en barriere for menneskelig udfoldelse. Man skal, som Grangaard understreger, have muligheden for at deltage og at have det rart i de rum, man opholder sig i.

3 Konklusion og perspektivering

Undersøgelsen finder ingen institutionaliserede forskningsmiljøer med specifikt og eksplicit fokus på bolig og livskvalitet. Undersøgelsen finder til gengæld forskere, der beskæftiger sig med forskning, der har relevans for undersøgelsen af relationerne mellem bolig og livskvalitet. Selvom ingen af forskerne arbejder direkte med begrebet livskvalitet i forhold til bolig, så finder de emnet meget relevant og fortæller om, hvordan deres forskning relaterer sig til emnet. Forskerne tegner på den måde konturerne af et *muligt* forskningsfelt og bidrager med indsigt i en lang række tematikker og begreber, der på forskellige måder synliggør, hvordan relationerne mellem bolig og livskvalitet kan studeres.

Undersøgelsen viser således også den kompleksitet, der knytter sig til emnet. Beskrivelserne af de forskellige temaer og begreber, som forskerne er optagede af, synliggør nogle af de perspektiver og positioner, som er relevante i forhold til bolig og livskvalitet. Livskvalitet opfattes ikke ensartet af forskerne, og derfor anvendes begreber som værdisystem, samfundskontrakt, normer, kultur, historie, velfærd, komfort, rumlig ulighed, sundhed, tid og mange flere for at beskrive de forskellige dimensioner af denne kompleksitet. Undersøgelsen afdækker, hvordan relationerne mellem bolig og livskvalitet ikke let lader sig definere, og at disse kan studeres fra mange forskellige perspektiver med forskellige metoder og ved at mobilisere forskellige begreber. Disse forskellige relationer kalder angiveligt på en bred vifte af discipliner og teoretiske perspektiver.

At forskere med forskellige faglige baggrunde på forskellige måder forholder sig til emnet, viser, at bolig og livskvalitet er forskningsmæssigt relevant på tværs af institutionelle og videnskabelige discipliner. Bolig og livskvalitet udgør således en tværfaglig problemstilling. Men selvom bolig og livskvalitet kan gøres til genstand for undersøgelse på tværs af faglige discipliner, så finder vi i denne undersøgelse, at bolig og livskvalitet ikke som udgangspunkt studeres tværfagligt.

Forskerne befinder sig ikke i etablerede forskningsmiljøer, der har som dedikeret formål at studere bolig og livskvalitet, men de arbejder med aspekter, tematikker og begreber, som kan producere relevant viden om bolig og livskvalitet. Forskernes faglige identiteter er således forankret andetsteds, og deres mulighed for at meritere sig på 'feltet' er begrænset: der er eksempelvis svære betingelser for publicering af tværvidenskabelig forskning.

Undersøgelsens identifikation af forskellige forskere kunne indikere, at der eksisterer et tværinstitutionelt og tværvidenskabeligt felt, som beskæftiger sig med bolig og livskvalitet. Selvom nogle forbindelseslinjer mellem forskere inden for emnet eksisterer, eksempelvis i form af konkrete projekter, så er det svært at tale om et

egentligt forskningsfelt. Et tværfagligt forskningsmiljø ville angiveligt muliggøre et fokus på, hvordan forskellige, men samtidigt eksisterende, aspekter af bolig og livskvalitet gensidigt former hinanden og således bidrage til mere nuancerede analyser.

Man kan dog også forestille sig flere udfordringer forbundet med etableringen af tværfaglige forskningsmiljøer. Ligesom faglige forskelle kan være en styrke, så kan de også skabe udfordringer i forhold til at integrere teoretiske og metodiske tilgange eller i form af mobiliseringen af begreber, som bruges analytisk forskelligt.

3.1 Tværfaglighed som ønske, dyd og udfordring

Flere af forskerne peger bl.a. på udfordringerne med at hente forskningsbevillinger til tværvideenskabelig forskning som en barriere for at samarbejde på tværs af discipliner, ligesom de fleste tidsskrifter har et monofagligt, frem for et tværfagligt, sigte. Til gengæld er der både gode erfaringer med at samarbejde på tværs af fagligheder, ligesom flere af forskerne efterspørger mulighederne for at gøre det, fordi det netop i forhold til spørgsmålet om bolig og livskvalitet giver rigtig god mening. Mark Vacher fremhæver eksempelvis sit samarbejde med arkitekter, hvor han har fundet ud af, hvordan samarbejdet ikke bør handle om at fastholde disciplinære grænser, men i stedet om at dyrke, hvordan de forskellige fagligheder kan skabe betingelserne for at gøre samarbejdet endnu bedre. Han forklarer det selv således:

Hvis jeg skal fremhæve noget ved mig selv, så er det, at jeg tror godt, jeg kan finde ud af at hjælpe arkitekterne med at blive endnu mere arkitekter. Jeg skal ikke fortælle dem, hvad de kan gøre, men det er et samarbejde, hvor en-plus-en bliver mere end to.

Anne Hedegaard Winther peger ligeledes på den merværdi, et tværfagligt samarbejde kan give, og at det tværfaglige blik gør, at "genstandsfeltet for undersøgelsen bliver mødet mellem det fysiske og det menneskelige og ikke enten eller". Det er, som hun videre forklarer, det, der er det vigtige. Men samarbejdet er ikke uden udfordringer. De forskellige faglige perspektiver kræver gensidig forståelse og måske oversættelse, som Winther siger:

Du har en masse dygtige byggefolk og arkitekter, der forstår at skabe rum. Og så har du nogle, der ved en masse om mennesker. Men det er i oversættelsen, problemet ligger. Så du bliver en tolk ved at fokusere på mødet mellem de to.

Her bevæger vi os væk fra selve undersøgelsen af bolig og livskvalitet, til hvordan der kan arbejdes med at udvikle boliger, der giver livskvalitet. Her er én af

udfordringerne også de betingelser, som byggeriet arbejder under. Det kræver med andre ord prioritering af ressourcer og dermed økonomi. Anette Stenslund reflekterer over dette problem på følgende måde:

Problemet i det private er, at bygherrer sjældent ønsker at finansiere det [kvalitative undersøgelser]. Jeg tror bestemt ikke, at arkitektbranchen ikke er interesseret i det. Problemet er, at der ikke er penge i det. Så man står over for forskellige dilemmaer her, hvor man også skal have en business til at køre.

Det er netop analyserne forud for byggeriet, som af flere forskere bliver fremhævet som en mangelvare i forhold til udviklingen af boliger. Og fordi analyse ikke er et fysisk produkt, som Mark Vacher forklarer, så kan det være sværere at identificere, hvilken værdi den kan give. Givet de mange relevante dimensioner, som vedrører bolig og livskvalitet, så er det besnærende at pege på analyser af, hvem der skal bo et specifikt sted som relevant for at skabe stærkere sammenhænge mellem etableringen, udformningen og brugen af en bolig. En konsekvens af dette vil være, at der skal allokeres ressourcer til sådanne analyser, og at de bør allokeres som led i en udviklingsfase.

3.2 Endnu flere temaer

Selvom undersøgelsen har synliggjort et antal forskellige perspektiver med afsæt i et antal forskellige forskere, der har forskellige fagligheder og forskellige institutionelle tilknytninger, så peger flere af dem på endnu flere potentielt relevante temaer. Mosaikken af aktører og tematikker kan med andre ord blive større, mere vidtgående og mere kompleks.

Både Henriette Steiner og Mette Birkedal Bruun har beskæftiget sig med boligen under corona og peger i den forbindelse på, hvordan relationerne mellem bolig og livskvalitet oplagt ændrer karakter. Det digitale introducerer en lang række omkalfatringer af hjemmet, hvor grænserne mellem det professionelle og det private kolliderer og bliver til forhandling. Boligen er blevet et sted, hvor mennesker ikke alene bor, men et sted, hvor de også i stigende grad går på arbejde. Skærmen udgør en ny grænse, og der sker med Kirsten Marie Raahages ord et sammenfald mellem det private og det repræsentative rum.

Raahage peger desuden på, at *det virtuelle* i stigende grad kommer til at involvere relationerne mellem bolig og livskvalitet. Hun forklarer det således:

“Det virtuelle angår også bolig og livskvalitet på måder, der er uoverskuelige, men som jeg tror på, bliver interessante at udforske i de kommende år”. Det er, som hun siger, noget “man er nødt til at beskæftige sig med, når man arbejder med bolig og livskvalitetsstudier i disse år”.

Ud over det digitale betydning for bolig og livskvalitet peger flere forskere også på, hvordan spørgsmålet om andre livsformer og arter i stigende grad vil blive væsentligt for fremtidens boligbyggeri. Marie Stender reflekterer bl.a. over, om det bliver muligt, når man bygger boliger, ikke kun at tænke antropocentrisk og etnocentrisk? *“Min fornemmelse er”, som Stender siger, “at nu rammer den postkoloniale og posthumane kritik arkitektverdenen”.* Det vil bl.a. betyde et fokus på, hvilke betingelser og begrundelser der er for at bygge, noget som nyder genklang i aktuelle diskussioner om diversitet, som Mette Birkedal Bruun også fremhæver som relevante. Livskvalitet og diversitet må på sin vis rime på hinanden, og livskvalitet er under alle omstændigheder et begreb, der skal rumme diversitet og bidrage til at forstå og håndtere, *“hvad der er livskvalitet for dig, er ikke livskvalitet for mig, og omvendt”,* som Bruun siger.

Disse temaer er temaer, som nogle af forskerne slår an i vores interview med dem. De er udtryk for, at det ikke er givet, hvad der er relevant at beskæftige sig med, når man vil beskæftige sig med bolig og livskvalitet. Eksempelvis er spørgsmålet om ejerformer og kulturarv ganske fraværende i vores interview, og måske fænomener, som angiveligt ville være ganske centrale for også at forstå relationerne mellem bolig og livskvalitet. Salgspriser, boligens kvalitet, menneskers økonomi, landskabers udformning og den bredere geografi udgør yderligere potentielt relevante aspekter, som der i denne undersøgelse ikke er blevet peget på eller lagt vægt på. Det rejser alt andet lige spørgsmålet om, hvorvidt livskvalitet er det bedste begreb at arbejde med i forhold til at forstå betydningen af boligen for mennesker. Denne undersøgelse giver et første indblik i, og overblik over, hvor mange dimensioner der potentielt er relevante i forhold til bolig og livskvalitet. Undersøgelsen tilbyder således et mere granuleret begrebsapparat, som fremadrettet kan give sprog for, hvilke aspekter af relationerne mellem bolig og livskvalitet man er særligt interesseret i, og som således kan komme særskilt i fokus i fremtidige undersøgelser.

3.3 Potentialer til at komme fra konturer til et forskningsfelt inden for bolig og livskvalitet

Denne undersøgelse er baseret på et ganske omfattende opsporingsarbejde, som, kombineret med 18 kvalitative interviews med danske forskere, tegner konturerne af et muligt forskningsfelt inden for bolig og livskvalitet. På nuværende tidspunkt er der tale om en form for punkt-til-punkt tegning, hvor stregerne mellem punkterne

endnu ikke er trukket eller en mosaik i fortsat tilblivelse. Det forbliver dog et åbent spørgsmål, om man kan tale om konturerne af et egentligt forskningsfelt. Der er under alle omstændigheder ikke tale om et homogent og afgrænset forskningsfelt, snarere et heterogent og viltret.

3.3.1 En mulig typologi som fremtidigt arbejdsredskab

Som en måde at arbejde videre med denne viden, så har vi, med inspiration fra Akrich og Rabeharisoa (2016), forsøgt at lave et første udkast til en form for "prototypologi", som på den ene side skaber overblik over de forskellige temaer, som vi har identificeret i forbindelse med denne undersøgelse, og som på den anden side er åben for videreudvikling og tilpasning.

Typologien kan fungere som en form for prisme, igennem hvilken man kan få øje på de forskelle og ligheder, der har vist sig i den måde, de forskere, vi har interviewet, beskæftiger sig med at undersøge relationerne mellem bolig og livskvalitet. Typologien er således ét forslag til, hvordan man kan forstå og analytisk ordne det empiriske materiale, men på en måde, hvor forskernes metoder og teoretiske afsæt for at studere bolig og livskvalitet kommer i fokus. Det er en proto-typologi, netop fordi den inviterer til at blive udvidet, forandret, måske endda forkastet, idet ny viden bringes i spil. Den er et arbejdsredskab, som muliggør, at man via de forskellige dimensioner kan få øje på forskellige relevante aspekter i forhold til relationerne mellem bolig og livskvalitet.

Typologien kunne indbefatte fire centrale dimensioner i forhold til at undersøge bolig og livskvalitet som:

1. Målbart
 - Dette kan omfatte kvantitative indikatorer som fysisk sundhed, økonomi, adgang til uddannelse og boligplacering relativt til andre institutioner, indeklimate modelleringer og andre objektive målemetoder. Her vil ingeniørvidenskabelige tilgange, økonometriske analyser og sundhedsforsøg formentlig være prævalente.
2. Situeret:
 - At anerkende, at bolig og livskvalitet er situeret, indebærer at forstå, at fænomenerne formes af kulturelle, sociale, geografiske og arkitektoniske kontekster. Det kan indbefatte normer, familiestrukturer, boligområdets karakter og lokale samfundsforhold. Her vil kvalitative tilgange, som observationer, etnografiske metoder og interview, være prævalente.

3. Foranderligt:

- Livskvalitet og bolig er fænomener formet af historien. De kan dermed ændre sig over tid. Det kan være på grund af samfundsmæssige ændringer, udviklinger i policy, forskydninger i organiseringsformer og/eller grundet teknologi. Her vil dokumentanalyser, diskursanalyser og andre former for kritiske analyser være prævalente.

4. Formbart

- Hvordan bearbejdes viden om livskvalitet i forhold til boligen? Her vil æstetik, design, materialitet og det at arbejde med skabelsen af bolig være centralt. Arkitekter, ingeniører og designere vil være centrale fagligheder i forhold til denne dimension.

Dimensionerne kan potentielt fungere som arbejdsredskab i forhold til at artikulere diversiteten af tilgange og perspektiver. Den giver anledning til at udforske, hvordan forskellige begreber, teoretiske rammer og metodiske tilgange kan indpasses i forhold til de fire dimensioner. Arbejdet med typologien kan bidrage til, at viden på området kan konkretiseres og deles med henblik på at belyse de mange mulige forbindelser mellem bolig og livskvalitet. Derigennem bliver det muligt at kvalificere diskussioner af, hvad der er vigtigt og med fordel kan prioriteres på forskellige tidspunkter, og hvad der kan tages op senere på forskningsfeltet.



Dokumentation

4 Metode og data

I dette kapitel beskriver vi undersøgelsens metode og fokuserer især på processen med at identificere relevante forskere, som kunne inviteres til at deltage i undersøgelsens kvalitative interview.

4.1 Identifikation og selektion af forskere

Identifikationen og selektionen af, hvilke forskere der skulle inviteres til at deltage i interview, blev indledningsvist koordineret i et tæt samarbejde med Realdania, der har stor viden om forskning i det byggede miljø, og som derfor kvalificerede valget af, hvilke forskere, det ville være relevant at få viden fra i første runde af kvalitative interviews.

For at identificere yderligere relevante forskere arbejdede vi med flere samtidige strategier i forbindelse med udvælgelse af forskere til interview.

Sneboldmetode

Vi anvendte sneboldmetode, der er en velkendt metode til at identificere og rekruttere egnede informanter til en undersøgelse, ved at andre relevante informanter peger på dem. Vi valgte denne metode, fordi vi ikke på forhånd vidste, hvem der kunne inkluderes som relevante informanter i undersøgelsen. I en indledende strategi valgte vi at invitere nøglepersoner og anerkendte forskningsaktører, der kunne bidrage med dybdegående indsigt i emnet samt kunne have et bredt kendskab til andre relevante aktører. Formålet var at bruge disse indledende interviews til at opbygge en indledende forståelse af emnet og samtidig identificere yderligere relevante informanter. Denne tilgang gjorde det muligt at inddrage de første informanter i processen med at identificere andre potentielt relevante aktører, der ville være værdifulde at interviewe i forbindelse med undersøgelsen. Vi arbejdede fortløbende med denne metode og opbyggede løbende et konstant voksende Excel ark med navne på potentielt relevante forskere.

Netværk og centrale forskningsaktører

Vi henvendte os til centrale forskningsaktører for at indhente deres vurdering af, hvilke forskere der kunne være relevante og værdifulde at rette henvendelse til. Vi kontaktede: 1) Institut for Byggeri, By og Miljø på Aalborg Universitet, 2) Arkitektur på Det Kongelige Danske Akademi og 3) Arkitektskolen i Aarhus. Herfra fik vi

anbefalet forskere, som efterfølgende indgik i vores stadig voksende bruttoliste af relevante forskere.

Via henvendelser i faglige netværk og gennem uformelle samtaler med forskere og andre aktører opsporede vi yderligere relevante forskere. Rationalet var, at disse forskellige henvendelser, som rakte ind i forskellige miljøer og på tværs af brancher, ville give viden om, hvordan forskellige aktører dels forstod bolig og livskvalitet som et særskilt forskningsemne, dels hvem de ville forbinde med emnet.

Etablering af selektionskriterier

Efter den første runde af interviews blev det klart, at formålet med undersøgelsen ikke blot kunne være at identificere relevante forskere, men også at fokusere på, hvilke begreber de brugte til at forstå og undersøge relationerne mellem bolig og livskvalitet.

I bestræbelsen på at undgå selektionsbias og overrepræsentation, så arbejdede vi med nedenstående kriterier, der sikrede, at vi inkluderede forskere, der afspejler bredden af forskere, der beskæftiger sig med relationerne mellem bolig og livskvalitet.

Institutionel diversitet: Fordi der ikke eksisterer etablerede forskningsmiljøer, som har bolig og livskvalitet som deres primære forskningsområde, og fordi vi var interesserede i få viden om bredde og forskellighed blandt relevante forskere.

Faglig forskellighed: Fordi det i tilknytning til institutionel diversitet også er vigtigt at være opmærksom på og inddrage fagligt forskellige forskere. Kortlægninger og reviews har vist, at der er mange forskningsmæssige tematikker og tilgange, som potentielt er relevante for forskning i relationerne mellem bolig og livskvalitet. Denne faglige forskellighed har vi forsøgt at indfange i undersøgelsen ved at have fokus på faglig bredde blandt forskerne, der består af antropologer, sociologer og psykologer, såvel som arkitekter, historikere og ingeniører.

Anciennitet: Vi ønskede at sikre repræsentation på tværs af forskningserfaring og inkludere forskere fra ph.d.-studerende til professorer.

4.1.1 Informanter, interviewtemaer og afgrænsninger

De 18 forskere, som vi endte med at inkludere i undersøgelsen, repræsenterer faglig forskellighed og institutionel diversitet. Vi har interviewet 12 kvinder og 6 mænd med forskellig anciennitet og stillingskategori fra ph.d. til professor.

Vi fravalgte forskere, der ikke umiddelbart beskæftigede sig med boligen som primær genstand, hvilket eksempelvis betød, at geografer og landskabsarkitekter ikke er blevet inviteret til at deltage i undersøgelsen, selvom flere med al sandsynlighed besidder relevant viden. At fokusere på boligen var efter aftale med Realdania en måde at afgrænse undersøgelsen på, der indledningsvist havde et bredere fokus på byggeri.

Nogle forskere besvarede ikke vores henvendelse, mens andre høfligt afslog at deltage, da de ikke mente, at de var relevante som informanter i denne sammenhæng. Det drejede sig eksempelvis om forskere, der havde ændret forskningsfokus (eksempelvis fra at studere det byggede miljø til at studere cirkulær økonomi), eller forskere, der mente de kun meget perifært beskæftigede sig med livskvalitet og bolig (eksempelvis i form af lysets betydning). Til gengæld pegede flere af dem på andre forskere, som netop, i deres øjne, kunne være relevante. Nogle af disse deltog som informanter. Særligt når flere forskere uafhængigt af hinanden identificerede en forsker som relevant, så blev vedkommende inviteret til at deltage i interview. Dette var samtidig en måde at oparbejde legitimitet i forhold til beslutningen om at invitere en forsker til at deltage i undersøgelsen.

Interviewguiden, der blev udarbejdet i forbindelse med undersøgelsen, fokuserer på forskellige aspekter af, hvordan forskerne forstår og arbejder med at studere relationerne mellem bolig og livskvalitet. Interviewguiden omfatter således spørgsmål om forskernes baggrund og deres forskningsområder, hvilke begreber de bruger til at forstå relationerne mellem bolig og livskvalitet, deres metodiske tilgang, samt hvilke relevante samarbejder, de vil fremhæve, herunder hvilke andre forskere, de vil pege på som relevante i forbindelse med emnet.

Hvorvidt de forskere, der er blevet interviewet i forbindelse med undersøgelsen, er repræsentative for de forskellige temaer, der beskrives er bestemt et godt spørgsmål. Forskerne er blevet inviteret til at fortælle om den forskning, som de bedriver, og som de finder relevant i forhold til emnet om bolig og livskvalitet. De er endvidere blevet inviteret til at reflektere over, hvilke begreber, de ville (eller kunne) mobilisere til at studere relationerne mellem bolig og livskvalitet, når de nu ikke anvendte livskvalitetsbegrebet. Deres respektive input repræsenterer således forskellige forskeres perspektiver på emnet bolig og livskvalitet. Proportionalitet i disse perspektiver siger undersøgelsen ikke noget om. Men det ville være et muligt sted at arbejde videre: Hvordan finder disse forskellige perspektiver resonans i forskningslitteraturen? Hvilke tidsskrifter orienterer forskerne sig imod? Og hvor finder de teoretisk understøttelse?

Undersøgelsen afgrænsede sig desuden til primært at undersøge videnskabsaktører på universiteterne i Danmark. Selvom fokus var på universitetsansatte forskere, så pegede flere af forskerne selv på en bred vifte af videnspersoner, som i stedet var

ansat på tegnestuer, i forskellige konsulenthuse og i vidensorganisationer. Videnskompetencerne sidder med andre ord ikke nødvendigvis på universiteterne, og der findes flere samarbejder, der går på tværs, med erhvervs-ph.d.-studerende som det oplagte eksempel. Der er således også her et potentiale for at gå videre med at undersøge, hvem der i Danmark ved noget om relationer mellem bolig og livskvalitet.

Litteratur

Akrich, M. & Rabeharisoa, V. (2016). Pulling oneself out of the traps of comparison: an auto-ethnography of a European project. I: J. Deville, M. Guggenheim & Z. Hrdlicková (Red.), *Practicing Comparison: Logics, Relations, Collaborations* (pp. 130-166). Mattering Press.

Hanc, M., McAndrew, C. & Ucci, M. (2019). Conceptual approaches to wellbeing in buildings: a scoping review. *Building Research and Information*, 47(6), 767-783.

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Wiley Blackwell.

Mallett, S. (2004). Understanding home: a critical review of the literature. *The Sociological Review*, 52(1), 62-89.

Publica (2019). *Quality of Life Foundation: Literature Review*. The Quality of Life Foundation.

Siren, A., Grønfeldt, S.T., Andreasen, A.G. & Bukhave, F.S. (2019). *Sociale mursten: En forskningskortlægning af fysiske rammers betydning i velfærdsindsatser*. VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

VIVÉ